Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske kao potencijal za razvoj turizma

Krmpotić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:544264

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Ivana Krmpotić

Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske kao potencijal za razvoj turizma

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODJEL ZA KROATOLOGIJU

Ivana Krmpotić

Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske kao potencijal za razvoj turizma

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Marina Šimunić Buršić

Zagreb, 2018.

Zahvala

Ponajprije zahvaljujem svojoj mentorici, doc. dr. sc. Marini Šimunić Buršić, koja mi je svojim znanjem, pedantnošću i strpljenjem uvelike pomogla u izradi diplomskog rada.

Zahvaljujem svojoj obitelji, a najviše mojim roditeljima koji su me financijski i moralno podupirali i ohrabrivali za vrijeme mog studiranja.

Zahvaljujem mom M. i prijateljima za svaku podršku, utjehu i zajednički proživljenu sreću.

Ovaj rad posvećujem svojoj sestri Luciji kao motivaciju na početku njenog akademskog puta.

Sadržaj:

Sažetak 1
Abstract 2
1. Uvod 3
2. Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske 5
2.1. Povijesni kontekst 5
2.2. Povijesni kontekst razdoblja nastanka plemićkih gradova 6
2.3. Gradnja utvrda i utvrđivanje naselja od prapovijesti do srednjeg vijeka 9
2.4. Definicija osnovnih pojmova fortifikacijske gradnje 12
2.5. Način ratovanja u srednjem vijeku 13
3. Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske prije mongolske provale 16
3.1. Okić 16
3.2. Kostajnica 16
3.3. Orahovica 17
3.4. Veliki Kalnik 17
4. Mongolska provala (1241./1242. godina) 18
4.1. Srednjovjekovni gradovi nastali neposredno nakon mongolske provale 19
4.2. Medvedgrad 19
4.2.1. Medvedgrad – povijesni podaci 19
4.2.2. Arhitektonske karakteristike Medvedgrada 20
4.2.3. Kapela sv. Filipa i Jakova 22
4.3. Plemićki grad u Brinju (Sokolac) 25
4.3.1. Plemićki grad u Brinju – povijesni podaci 25
4.3.2.Arhitektonske karakteristike plemićkog grada u Brinju 26
4.3.3. Gotička Madona i Pietà 28
4.4. Veliki Tabor 29
4.4.1. Veliki Tabor – povijesni podaci 29
4.4.2. Arhitektonske karakteristike Velikog Tabora 30
4.4.3. Palas Velikog Tabora 32
4.5. Ribnik 33
4.5.1. Ribnik – povijesni podaci 33
4.5.2. Arhitektonske karakteristike Ribnika 33

4.6. Postmongolska faza Okića 35
4.7. Postmongolska faza Kostajnice 36
4.8. Postmongolska faza Orahovice 38
4.9. Postmongolska faza Velikog Kalnika 39
5. Potencijal za razvoj turizma srednjovjekovnih utvrđenih gradova kontinentalne Hrvatske 41
5.1. Turizam – definicija 41
5.2. Razvoj turizma u svijetu i Hrvatskoj 42
5.3. Zaštita, očuvanje i korištenje kulturne baštine 43
5.4. Marketing u turizmu 45
5.4.1. Srednjovjekovni utvrđeni gradovi u turističkoj ponudi europskih zemalja; primjer: Njemačka 46
5.4.2. Strategije marketinga za razvoj turizma u kontinentalnoj Hrvatskoj i namjena srednjovjekovnih utvrđenih gradova 46
6. Zaključak 50
7. Popis literature 52

SAŽETAK

U radu se istražuje tema srednjovjekovnih utvrđenih gradova kontinentalne Hrvatske, uz cilj upoznavanja i očuvanja materijalne baštine. Analizom povijesne građe, arhitekture i kulturne vrijednosti prikazuju se poznati i manje poznati utvrđeni gradovi te regije. Objedinjenjem prikaza utvrđuje se važnost postojanja i očuvanja takvih objekata vrijednih u povijesnom i arhitektonskom smislu - kao zdanja podignuta prvenstveno zbog obrane, te u kulturnom smislu - kao baština koja je nositelj kulturnog identiteta. Uz prikaz arhitektonskih rješenja onog doba, istražuje se današnje stanje gradova poput Medvedgrada, Ružica grada, zagorskih lokaliteta, gradova na ličkom području kao kulturne ostavštine hrvatske političke elite tog razdoblja. Određuje se njihova važnost za područje u kojem se nalaze, te istražuje mogućnosti razvoja turizma u svrhu razvoja manje razvijenih krajeva kontinentalne Hrvatske.

Ključne riječi: srednji vijek, utvrde, baština, povijest, arhitektura, turizam.

ABSTRACT

The paper deals with the topic of medieval fortified cities of continental Croatia, with the aim of introducing and preserving the material heritage. By analyzing historical heritage, architecture and cultural value, the well-known and less well-known fortified cities of the region are presented. By unifying the views, the importance of the existence and preservation of such valuable objects in the historical and architectural sense - as a building raised primarily for the defense, and in cultural sense - are established as an heritage that is the bearer of cultural identity. Along with the architectural solutions of that era, the current state of the cities such as Medvedgrad, Ružica, Zagorje localities, cities in the Lika area as a cultural legacy of the Croatian political elite of that period are explored. The paper determine their importance for the area they are build in, and explore the opportunities for tourism development in purpose of evolving less developed regions of continental Croatia.

Key words: Middle Ages, stronghold, heritage, history, architecture, tourism.

1. UVOD

Cilj ovog rada jest ukratko opisati arhitekturu, graditeljstvo i najvažnije događaje vezane uz srednjovjekovne plemićke gradove – burgove u kontinentalnoj Hrvatskoj, te mogućnost da se iskoristi njihova arhitektonska i povijesna vrijednost za razvoj turizma. Dajući im namjenu u turizmu, omogućilo bi se ujedno i njihovo redovito održavanje te tako zaustavilo njihovo propadanje.

Nakon provale Mongola 1241./1242. godine započinje utvrđivanje postojećih i gradnja novih burgova – utvrđenih obitavališta plemićkih obitelji, koja dobivaju funkciju važnog obrambenog sustava. Prikazuje se razvoj obrambenih struktura kroz povijest do kraja srednjeg vijeka: od nomadskog do sjedilačkog načina života te kasnijeg razvoja gradnje (materijali, mjesta nastanka, tehnike gradnje) kroz definiciju osnovnih pojmova arhitekture srednjeg vijeka. Analiziraju se dijelovi novonastalih gradova; njihovi dijelovi obrambenog sustava ujedinjeni sa stambenim prostorima koji čine cjeloviti sklop plemićkih gradova – burgova. Provala Mongola prikazana je uz povijesne činjenice, a smatra se razlogom promjena u načinu gradnje obrambenih zdanja. Stoga se prikazuje razvoj načina ratovanja kroz srednji vijek: od uporabe stremena do profesionalizacije vojske.

O postojanju nekih utvrđenih plemićkih gradova prije provale Mongola zna se iz pisanih izvora (Okić, Kostajnica, Veliki Kalnik, Orahovica). Nakon mongolskog pustošenja, tijekom kojeg se pokazalo da samo dobro utvrđeni gradovi mogu odoljeti velikoj vojnoj sili poput mongolske, grade se brojni utvrđeni gradovi – sijela plemićkih obitelji, poput Babonića, Berislavića, Celjskih, Erdődyja, knezova Krčkih (kasnije Frankopana), Gorjanskih, knezova Bribirskih (kasnije Šubića). Najvažnije utvrde nastale nakon mongolske provale, od kojih su se sačuvali znatniji ostaci, su: Medvedgrad, Brinje (Sokolac), Veliki Tabor, Ribnik, Krapina, Ilok, Modruš, Kamengrad, Samobor...

Rad obuhvaća prostor kontinentalne Hrvatske, koji je manje turistički razvijen od mediteranskog dijela Hrvatske te se istražuje i potencijal plemićkih gradova za razvoj turizma u tom području. Obrađen je pojam turizma i njegov razvoj do danas, iznesen stav UNESCO-a i Ministarstva kulture o očuvanju kulturne baštine kroz korištenje, te ukratko prikazano stanje očuvanosti najvažnijih primjera i problemi očuvanja nepokretnih kulturnih dobara.

Analizom pisanih i slikovnih povijesnih izvora, članaka, literature i provedenih arheoloških istraživanja te objedinjenjem prikaza utvrđena je važnost očuvanja takvih vrijednih objekata u

povijesnom i arhitektonskom smislu – kao obrambenih zdanja, te u kulturnom smislu – kao baštine koja je svjedok povijesti i nositelj kulturnog identiteta. Na temelju proučavanja nekoliko poznatih primjera plemićkih gradova kontinentalne Hrvatske u povijesnom, kulturološkom i arhitektonskom smislu, analiziraju se mogućnosti njihova održiva korištenja u turizmu te razvoja nove atrakcije u turističkoj ponudi kontinentalne Hrvatske.

Razmotrena je ideja o marketinškim strategijama koje se mogu koristiti u svrhu razvoja turizma ovog prostora, kroz koji se mogu gospodarski razvijati i manje propulzivni krajevi Hrvatske.

2. SREDNJOVJEKOVNI UTVRĐENI GRADOVI KONTINENTALNE HRVATSKE

2.1. POVIJESNI KONTEKST

Srednji vijek u svjetskoj historiografiji označava razdoblje nakon antike, a prije novog doba. Postoje različita mišljenja o njegovom početku i kraju. Najčešće se za početak srednjeg vijeka uzima pad Zapadnog rimskog carstva 476. ili pak Konstantinov Milanski edikt 313. godine, kojim su prekinuti vjerski progoni u Rimskom Carstvu. Prema tezi belgijskog povjesničara Henrija Pirennea, srednji vijek počinje u prvoj polovici 7. stoljeća, kada su Arapi prekinuli trgovačke puteve na Sredozemlju, čime počinju sukobi između kršćana i muslimana.[1] Kraj srednjeg vijeka obilježavaju važni povijesni događaji: otkriće Amerike 1492.; pad Carigrada 1453. godine, koji je označio pad Bizantskog carstva ili oglašavanje protestantskih reformnih teza Martina Luthera 1517. godine na vratima crkve u Wittenbergu.

Prema nekim teoretičarima, kraj srednjeg vijeka označio je Talijanski rat, koji počinje 1494. godine. Tada francuski kralj Karlo VIII. kreće u pohod na Italiju, na čelu koje je bila alijansa pod vodstvom pape Aleksandra VI.[2] Rat je donio veliku promjenu: u Firenci je vlast obitelji Medici zamijenjena kratkotrajnom republikanskom vlašću. Važnu ulogu u tome imao je dominikanac Girolamo Savonarola, koji je propovijedao o obnovi i duhovnom pročišćivanju Crkve te napadao papu Aleksandra VI. i rimsku kuriju zbog moralne dekadencije, razvrata i simonije. Ignoriravši papinu odluku o ekskomunikaciji, dovodi u pitanje njegov dotadašnji autoritet.

Tradicionalno se uzima da hrvatsko srednjovjekovlje počinje dolaskom Hrvata na ovaj prostor oko 600. godine. Rani srednji vijek traje od doseljenja Hrvata na ovaj prostor do kraja samostalnog Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije 1097., kada pogiba posljednji hrvatski narodni kralj Petar Svačić u bitci na Gvozdu. Razvijeni srednji vijek trajao je u vrijeme vladavine dinastija Arpadovića i Anžuvinaca (12.–14. stoljeće), dok kasni srednji vijek obuhvaća 15. i početak 16. stoljeća.

U Mohačkoj bitci 1526. godine vojska Hrvatsko – ugarskog kraljevstva pod vodstvom Ludovika II. Jagelovića izgubila je od osmanske vojske predvođene Sulejmanom I. Veličanstvenim. Kralj Ludovik II. bježi, ali se utapa, a kako nije imao nasljednika, započinju

[1] Srednji vijek. URL: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57603/ (18. lipnja 2018.)
[2] Srednji vijek. URL: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57603/ (18. lipnja 2018.)

dinastičke borbe u Hrvatskoj i Ugarskoj. Za prijestolje su se borili Ferdinand I. Habsburški i Ivan Zapolja; kraljem postaje Ferdinand I. Padom velikog dijela Hrvatske pod tursku vlast obilježen je kraj srednjeg vijeka u Hrvatskoj.

Prostor kontinentalne Hrvatske obrađen u ovom radu obuhvaća područje povijesne Slavonije, Zagorske grofovije, Krbavske biskupije. Plemićki gradovi podizani su u cijeloj Hrvatskoj, ali najviše u kontinentalnom dijelu.

2.2. POVIJESNI KONTEKST RAZDOBLJA NASTANKA PLEMIĆKIH GRADOVA

Pojava plemićkih gradova u srednjem vijeku rezultat je feudalnog uređenja - procesa koji je započeo na prostoru Rimskog Carstva u vrijeme početka njegova raspadanja.[3] Veliko carstvo više se nije moglo lako braniti, pa car Dioklecijan 293. godine vlast dijeli na četiri prefekture. Stvaranjem Istočnog Rimskog Carstva s novom prijestolnicom razvoj kulturnog i gospodarskog života usmjerio se na to područje, a razvoj Zapadnog Rimskog Carstva stagnira. Barbarski narodi upadaju u nekadašnje jedinstveno carstvo te ga pljačkaju i osvajaju. Germanski vođa Odoakar 476. godine svrgava Romula Augustula, posljednjeg zapadnorimskog cara, što formalno označava kraj Zapadnog Rimskog Carstva. Po mišljenju mnogih povjesničara, taj se događaj uzima kao početak srednjeg vijeka.

Kršćanstvo se širi, uloga pape dobiva sve veću važnost. S druge strane širi se islam, ali u bitci kod Poitiersa 732. godine Karlo Martel pobjeđuje i suzbija širenje islama na europsko tlo. Njegov kasniji nasljednik, Karlo Veliki, proširio je i ojačao Franačko kraljevstvo, stvorio Sveto Rimsko Carstvo te imao važnu ulogu u razvijanju kulture, opismenjavanju i širenju kršćanstva.

Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva zamire robno-novčano gospodarstvo; franački vladari daju zemlju u zamjenu za vjernost i vojnu službu, čime se stvara hijerarhijski društveni sustav- feudalizam.[4] Zbog stalnih opasnosti počinje izgradnja vlastitih utvrđenih stambenih zdanja – od pojedinačnih utvrđenih kuća-tornjeva u gradovima (primjerice u Firenci, San Gimignanu...) do većih stambeno-fortifikacijskih sklopova izvan gradova – utvrđenih sijela plemića. Počinje razvoj fortifikacijskog sustava, o čemu svjedoči i Dubyjev zapis kroničara iz 12. stoljeća: „radi zaštite od neprijatelja, radi pobjede nad sebi ravnima i radi ugnjetavanja

[3] Miletić 2012: 67
[4] Miletić 2012: 71

slabih, običaj je graditi što više nasipe oko kojih je iskopan širok i dubok kanal; na vrhu nasipa protežu se zidine izgrađene od četvrtasto istesanih i čvrsto povezanih trupaca.“[5]

Krajem 10. stoljeća dolazi do razvoja poljodjelstva i gospodarstva – obrta i trgovine, a time i do društvenih promjena- razvoja trgovišta i gradova, koji postaju središta javnog, privatnog i kulturnog života srednjeg vijeka, ali i dalje s istaknutom obrambenom funkcijom. Situacija na području srednjovjekovne Hrvatske i Slavonije bila je slična kao i u Europi. U predfeudalnom razdoblju najstarija teritorijalno - upravna jedinica bila je županija sa županom na čelu. Pretpostavlja se da su župani gradili svoja središta, od kojih su kasnije često nastali plemićki gradovi.[6] Kralj Koloman davao je povlastice hrvatskom i ugarskom plemstvu, čime počinje proces feudalizacije, a u 13. stoljeću hrvatski feudalni odnosi postaju sukladni s ugarskima[7], odnosno proces feudalizacije je okončan.

Pojedine obitelji ističu se u svojim zajednicama, a krajem 12. stoljeća neke od istaknutih obitelji prerastaju u velikaške. Između Zrmanje i Krke bili su posjedi knezova Bribirskih, a između Krke i Cetine posjedi Kačića. Krčki su knezovi bili vlasnici Krka, Vinodola, Senja, Modruša, a iako gube Krk i dijele se na dvije loze, šire se na Otočac i Gacku, što ih je činilo najjačom vlastelom južno od Gvozda. Kurjakovići (s područja Krbave) i Nelipići (s područja Cetinske županije) bile su, također, istaknute obitelji. U zapadnoj Slavoniji najvažniji su bili Babonići, u istočnoj Gorjanski. Od 1102. godine vlada dinastija Arpadovića.

1241./ 1242. godine Mongoli su provalili na ovo područje, što je utjecalo na daljnji razvoj utvrđivanja gradova i njihovog razvoja. Njihovi napadi bili su prijetnja cijeloj Europi, a prema tradiciji, u bitci na Šaju herceg Koloman je smrtno ranjen, kralj Bela IV. bježi, a Mongoli ga slijede sve do Trogira, sve dok nije došla vijest da je umro kan Ogotaj te se Mongoli povlače.[8] Kako se uvidjelo da samo utvrđeni gradovi mogu odoljeti sili poput mongolske te zbog straha od njihovog mogućeg povratka, počinju se ubrzano graditi utvrđeni plemićki gradovi u Hrvatskoj i Ugarskoj.

1301. godine Karlo I. Robert Anžuvinski postaje ugarsko – hrvatski kralj. Tako dinastiju Arpadovića zamjenjuje nova dinastija - Anžuvinci. Dio hrvatskog plemstva nije bio zadovoljan njegovim izborom, pa se sukobljavaju, što se odrazilo i na gradnju ili obnovu plemićkih gradova.[9] Nasljednik Karla I. Roberta bio je njegov sin Ludovik I.

---

[5] Miletić 2012: 71-72, prema Duby 2006:54
[6] Miletić 2012: 99
[7] Miletić 2012: 100, prema Goldstein 1995: 353
[8] Džingis, Ogotaj, Kublaj. URL: http://www.matica.hr/vijenac/343/dzingis-ogotaj-kublaj-6193/ (6. srpnja 2018.)
[9] Miletić 2012: 113

Smrću Ludovika I. na vlast dolazi njegova maloljetna kći Marija, a u Hrvatskoj i Ugarskoj počinje građanski rat jer su se velikaši protivili vladavini žene. Zaručnik kraljice Marije, Sigismund Luksemburški, odlazi u Stolni Biograd, gdje je 1387. godine okrunjen za kralja. U njegovo vrijeme jačaju grofovi Celjski, nakon što je Herman II. Celjski spasio Sigismundov život u bitci kod Nikopolja 1396. godine.

Nakon smrti Sigismunda Luksemburškoga 1437. godine za hrvatsko – ugarskog kralja okrunjen je Sigismundov zet Albert II. Habsburgovac, koji umire prije rođenja sina Ladislava. Među plemstvom dolazi do sukoba: dio hrvatskog plemstva bio je za dolazak na vlast Albertove žene Elizabete i sina Ladislava, ali drugi dio bio je na strani poljskog kralja Vladislava Jagelovića. Naposljetku su se sukobljene strane dogovorile da će Vladislav vladati do smrti, a Ladislav nakon njega.[10] Krajem 15. stoljeća počinju učestale turske provale u Europu. Prostor Hrvatske, koji je prvi na udaru, postaje predziđe kršćanstva- *antemurale Christianitatis*.

Matija Korvin, sin velikaša Ivana Hunjadija, dolazi na vlast nametnuvši kraljevski autoritet. Utemeljio je centralistički oblik monarhije. Imao je težak zadatak, s obzirom na tadašnju povijesnu situaciju. Zbog učestalih turskih provala, za vrijeme njegove vladavine nastaje prva hrvatska dijaspora, što je poticao i dio velikaških obitelji. Hrvatska i Slavonija nakon njegove vladavine i smrti postaju *reliquiae reliquiarum,* kao posljedica turskih napada.

1493. godine hrvatska feudalna vojska doživljava katastrofalan poraz u Krbavskoj bitci podno Udbine, kada je stradao velik dio hrvatskog plemstva. Ostatak hrvatskog plemstva upućuje apel Europi za pomoć u obrani od Turaka.[11] Godine 1526. hrvatska vojska je teško poražena u bitci na Mohačkom polju. Taj događaj tradicionalno označava kraj hrvatskog srednjovjekovlja.[12]

[10] Miletić 2012: 117
[11] Miletić 2012: 122
[12] Miletić 2012: 123

2.3. GRADNJA UTVRDA I UTVRĐIVANJE NASELJA OD PRAPOVIJESTI DO SREDNJEG VIJEKA

Nakon nomadskog i špiljskog načina života u starijem kamenom dobu, za što postoje dokazi na prostoru Hrvatske[13], u mlađem kamenom dobu čovjek prelazi na sjedilački način života. Grade se drvene kolibe i kuće s krovom od slame ili trstike, nadzemne ili ukopane u zemlju (zemunice). U brončanom dobu nastaju prve utvrđene gradine, dok je naseljavanje u željezno doba bilo obilježeno utjecajem ilirskih plemena. Iliri su utvrđivali svoja naselja na humcima (gradine) velikim, nepravilnim kamenim blokovima, a kasnije su zidine gradili od klesanog kamena pravilnih oblika.[14] Utvrđivale su se palisadama, a kasnije se podižu zidovi građeni od nevezana kamenja i zemlje, kasnije pojačavani drvenom građom. Također, gradili su i kamene kuće četverokutnog ili kružnog tlocrta, te sojenice[15] - naseobine na drvenim stupovima koje su podizane uz obale jezera, rijeka ili na močvarnim i vodoplavnim terenima. Na okomito zabodene stupove postavljala se drvena platforma na kojoj su se gradile kolibe od lake drvene građe, dok je podnice činila nabijena zemlja.[16] I nakon dolaska Kelta nastavlja se razvoj utvrđivanja gradova: živjeli su u utvrđenim logorima nastalim na temeljima još starijeg naselja. Logori su imali funkciju obrane, trgovišta i svetišta, a bili su utvrđeni zemljanim nasipima i širokim vodenim opkopima.

Rimsko Carstvo znatno je utjecalo na graditeljstvo osvojenog područja. Gradovi se počinju podizati planski, s pravokutnom mrežom ulica. Rimsko je graditeljstvo značajno po tehničkim inovacijama; razvija se umijeće građenja i novi konstruktivni sustavi- luk i svod (bačvasti i križni svod te kupola) građeni od rimskog betona, kamena i opeke.

U počecima srednjovjekovne kulture na ovim prostorima (od dolaska Hrvata do 10. stoljeća), arhitektura se razvijala u prostorima s puno šuma te je glavni građevni materijal bilo drvo. U Hrvatskoj se nisu sačuvali fizički i dokumentarni dokazi najranijih utvrda nastalih na ovom području te nije poznat njihov točan izgled i upravna organizacija, pa se pretpostavlja da su to bili bedemi građeni od zemlje, ojačani palisadama.[17]

---

[13] Primjeri: polušpilja na Hušnjakovu u Krapini, Cerovačke pećine kraj Gračaca, Vindija kraj Ivanca, Veternica na Medvednici, Medvjeđa špilja kraj Lokava...
[14] Iliri. URL: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27086/ (22. srpnja 2018.)
[15] Iliri. URL: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27086/ (28.lipnja 2018.)
[16] Sojenice. URL: http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56994/ (5. veljače 2018.)
[17] Žmegač 2008: 81

Od drva se grade i obrambene kule okružene grabama i palisadama. One su bile u opasnosti od zapaljenja, pa ih postupno zamjenjuju visoke i kamenom zidane kule, koje su svojom veličinom i debljinom zidova otpornije, ali uz to simboliziraju ugled, gospodarsku i obrambenu moć vlasnika.[18]

Zidovi su u prvoj polovici 13. stoljeća bili tanki (70 - 90 cm), dok se u drugoj polovici 13. stoljeća podebljavaju zbog zaštite i potrebe za prostorom. Građeni su najviše od lokalnog kamena, koji bi bio lomljen i vezan mortom te priklesan, uz manju uporabu vezivnog sredstva. Neka su mjesta (poput uglova zida) zbog svoje funkcionalnosti i važnosti dodatno obrađena pa ondje nalazimo klesane i slagane kamene blokove.[19]

Tlocrti utvrđenih plemićkih gradova su u kontinentalnoj Hrvatskoj bili pravokutni ili poligonalni, rjeđe ovalni ili sličnih oblika, a redovno su pratili konfiguraciju terena. Nepravilniji oblici tlocrta pojavljivali su se na prostoru između Velebita i Plješivice te Male i Velike Kapele zbog brdovite konfiguracije terena.[20] Za Slavoniju su karakteristične gradnje u močvarnim krajevima, u kojima se prirodni položaj (voda) iskorištava za obranu (*Wasserburg).* Tamo se, također, koristilo drvo, koje kasnije zamjenjuje opeka, a tlocrt je bio koncentričan zbog bolje obrane.[21]

Szabo smatra da srednjovjekovni gradovi nisu nastali iz postojećih rimskih utvrda (barem ne u Hrvatskoj, dok ih je u Europi vrlo malo).[22] No, gradnja utvrda uz rimski limes utjecala je na gradnju srednjovjekovnih gradova od kojih su neki nasljedovali načela rimske fortifikacijske gradnje: limes (pogranični niz utvrda, spojen nasipima i zidovima, prolazio je raznolikim terenom, pa su i utvrde bile raznolike; ali većina ih je nalikovala rimskom taboru[23]). Tako se pouzdano zna koje su utvrde nastale na rimskim temeljima, a tamo su najčešće pronađeni i materijalni dokazi o postojanju naselja.

Szabo prihvaća tezu da se srednjovjekovni grad razvio iz pretpovijesnih utvrda. Već u pretpovijesno doba ljudi su poznavali konfiguraciju toliko dobro da su izgrađene elemente prilagođavali terenu.[24]

[18] Miletić 2012: 73
[19] Žmegač 2007: 55
[20] Horvat, Z. 2010: 47
[21] Horvat, Z. 2010: 47
[22] Szabo 2006: 10
[23] Szabo 2006: 11
[24] Szabo 2006: 12

Iako su plemićki gradovi najčešće bili građeni na uzvisinama, postoje i oni koji su bili sagrađeni u ravnici. Takvi su gradovi morali biti drukčije građeni zbog težeg utvrđivanja, a time i obrane grada. Za njihov smještaj tražio se močvarni teren, kako bi dobili željeni *Wasserburg*. Oblici takvih gradova su nepravilniji, bili su dodatno utvrđeni, a oko njih su bile široke grabe ispunjene vodom, kako bi se dodatno obranio prilazni put. Gradovi na uzvisinama imali su također grabe, ali one nisu bile ispunjene vodom.[25] Osim graba, prilaz gradu uvijek je bio otežan - do grada nikad nije vodila glavna cesta, već puteljak. U grad se najčešće preko podiznog drvenog mosta dolazilo do ulaza koji je bio na visini prvog kata. Taj most dizao se i spuštao lancima i gredama. Zidani most preko grabe produkt je kasnijih vremena. Samom gradu prilazilo se stazom koja ga je obilazila te koju se stalno motrilo sa zida.[26]

Žmegač ističe kako je svaki vlastelinski grad jedinstven slučaj, posebno i originalno rješenje funkcije koju je trebalo zadovoljiti[27], a njegov izgled ovisio je o terenu na kojem je nastajao. Osnovni dijelovi burgova su: zidine (snažan obodni prsten zidova koji predstavlja prvi stupanj obrane), kule (postavljene na ugroženijim mjestima, najčešće četverokutnog oblika), branič – kule (najčešće jedna, na najvišem dijelu burga ili na ulazu, s isključivo obrambenom funkcijom), palas (stambena kula- utvrđeni stambeni prostori vlastelina s kaminom i većim prozorima, često ukrašen prostor), kapela i dodatne zgrade poput spremišta hrane, kuhinje, konjušnice, štale, kovačnice. Važan sadržaj bilo je i spremište vode kojim se crpilo podzemnu vodu ili sakupljalo kišnicu. Između obrambenih zona nalazile su se staje i vrtovi.

Burgovi su bili najjače utvrđeni branič – kulama na ulazima jer su tamo bili najranjiviji, a na njima se često nalazio mehanizam podiznog mosta. Na obrambenom zidu bile su raspoređene puškarnice i erkeri – konzolno istaknuti gornji dijelovi zgrade koji su služili vertikalnoj obrani podnožja[28]), a duž zida prolazio je hodnik kojim se kretala vojska. Branič – kule bile su najčešće četverokutnog oblika; u prizemlju se nalazio nadsvođen prostor (često služio kao zatvor), dok je ulaz u kulu bio na katu. Prilazilo mu se ljestvama koje su se mogle uvući, a time bi se onemogućio prilaz napadačima. Gornji katovi kule imali su svodove ili stropnu konstrukciju.[29] Zidovi su prema gore bili sve tanji, a često su završavali kruništem, na koje se oslanjalo krovište.

Posebno mjesto za stanovanje bila je palača, palas. Ukoliko grad nije imao branič - kulu, palas je bio bolje utvrđen (pojačanjem zida i drugim tehničkim sredstvima). Palas je imao veće

[25] Szabo 2006: 27
[26] Szabo 2006: 21
[27] Žmegač 2007: 55
[28] Žmegač 2002: 298
[29] Žmegač 2002: 299

prostorije s većim prozorima i kaminom. Imali su i svoja predvorja. Najčešće su donje prostorije bile svođene (svod predstavlja građevnu konstrukciju konkavna oblika koja natkriva neki prostor i podupire se o obodne zidove, lukove i stupove[30]). Svaki grad imao je posebno mjesto za bogoslužje, a poneki grad imao je i kapelu, ovisno o njegovoj veličini. Neke od njih bile su uređene kao manji prostori u sklopu palasa, a ukoliko je bila u zasebnoj građevini, kapela je često imala i djelomično obrambenu funkciju. U hrvatskim plemićkim gradovima građene su kapele koje se, prema tlocrtnom obliku, može razvrstati u dva osnovna tipa: centralne i longitudinalne.[31]

Uz utvrđene gradove razvijaju se podgrađa, odnosno predgrađa. Plemićki gradovi preuzimaju ulogu zaštitnika i mjesto za potencijalni zbijeg stanovništva podgrađa i okolice u slučaju ratne opasnosti.[32]

Početkom 16. stoljeća Turci su učestalo napadali hrvatske krajeve, pa se moralo ulagati u stare gradove na granicama, koje su se neprestano pomicale. Krajem srednjeg vijeka brojni hrvatski plemićki gradovi prelaze u ruke Vojne krajine. Nakon potpisivanja mira 1699. godine u Srijemskim Karlovcima, Leopold I. najčešće predlaže rušenje hrvatskih plemićkih gradova jer nije bilo sredstava ni za obranu ni za održavanje. Krajišnici tada počinju preuzimati sve više gradova koje uređuju za vlastite potrebe.[33] Utvrde za koje nisu postojala sredstva propadale su, a druge su se periodički uređivale i gubile na svojoj autentičnosti kroz proces nastajanja kurija i dvoraca.

2.4. DEFINICIJA OSNOVNIH POJMOVA FORTIFIKACIJSKE GRADNJE

Gradina je naziv za utvrđena naselja podizana od prapovijesnih vremena do srednjeg vijeka na prirodno zaštićenim položajima, najčešće uzvisinama, ali i u močvarama i ravnicama. Utvrde su tvorili rovovi, kameni i zemljani nasipi, drvene palisade, kameni bedemi, a služile su kao utvrđena naselja, pribježišta ili promatračnice. U sjevernoj Hrvatskoj podizane su već u vrijeme neolitika i eneolitika, dok su od prapovijesnih naselja nastanjenih tijekom bakrenog, brončanog i željeznog doba nerijetko nastajali utvrđeni rimski gradovi.[34]

---

[30] Svod. URL: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59146/ (18. lipnja 2017.)
[31] Miletić – Valjato-Fabris 1987: 7
[32] Miletić 2012: 140
[33] Szabo 2006: 19
[34] Gradina. URL: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22971/ (30. lipnja 2018.)

Castrum (lat. utvrđeno mjesto) je rimski utvrđeni vojni logor okružen obrambenim jarcima i nasipima te obrambenim zidovima- kvadratična (stariji tip) ili pravokutna oblika; prvotno građen od drva i zemlje (*castra aestiva*), a zatim i zidani (*castra stativa*). (...) Oblik *castruma* ponekad se morao prilagoditi terenu, kao što je i opseg ovisio o sastavu i brojnosti trupa. Dvije glavne ulice, *cardo* (sjever – jug) i *decumanus* (istok – zapad), križale su se pod pravim kutom i dijelile *castrum* u četiri dijela.[35]

Burg (vlastelinski grad, zamak) je, prema Žmegaču, „utvrđeno prebivalište vlastelina, redovito na teže pristupačnom položaju posjeda, namijenjeno boravku i obrani, a u načinu gradnje preuzimani su oblici i iskustvo prapovijesti i srednjeg vijeka“[36]. Burg je, uz to, obično i upravno središte posjeda.[37]

2.5. NAČIN RATOVANJA U SREDNJEM VIJEKU

U ranom srednjem vijeku oružje je jednostavno: nož, mač, koplje, luk i strijela, sablja, praćka. Prilikom borba s Arapima u 7. stoljeću Franci upoznaju upotrebu stremena.[38] Stremen je dio konjaničke opreme sastavljen od remena i metalne papučice, učvršćen ispod sedla i služi za uglavljanje nogu tijekom jahanja.[39] Od tada imao važnu ulogu u opremi konjanika koji postaje stabilniji i ne mora bacati koplje već nailazi na protivnika. Razvojem ratovanja na konju pješaštvo postupno gubi na važnosti, do Stogodišnjeg rata (1337.-1453.) između Kraljevine Engleske i Kraljevine Francuske, kada se pješaštvo naoružava lukovima i strijelama te predstavlja važnu kariku u ratovanju.[40]

Oprema se izrađivala od kože i metala. U početku je ratnik kao zaštitu nosio kacigu, štit i pancirnu košulju.[41] Pancirne košulje imale su oblik dugih košulja, a radile su se od isprepletenih željeznih karika. Oprema se postupno razvija, pa ratnik dobiva i oklop te, zbog sve teže opreme koju počinje nositi, posjeduje dva konja: jačeg bojnog konja i slabijeg za putovanja. Kacige su mogle imati izrez oko očiju ili pomočni dio za zaštitu lica (vizir).

---

[35] Castrum. URL: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11005/ (18. lipnja 2017.)
[36] Žmegač 2002: 298
[37] Žmegač 1997: 659
[38] Miletić 2012: 70
[39] Stremen. URL: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58383/ (30.lipnja 2018.)
[40] Srednjovjekovno oružje. URL: http://www.medievalwall.com/hrvatski/drustvo/srednjovjekovno-oruzje/ (22. srpnja 2018.)
[41] Miletić 2012: 70

Izrađuju se razvijeni, duži luk i strijela, što je označilo napredak u ratovanju. Razvija se i uporaba samostrela, koji je imao veći domet i probojnost od luka i strijele, ali mu je brzina bila manja. Mačevi su bili teški, vrh im je najčešće bio zaobljen, a izlaze iz uporabe s početkom korištenja vatrenog oružja. Uz mačeve su se ponekad u drugoj ruci koristili bodeži, a ratnici koji si nisu mogli priuštiti mač najčešće su koristili sjekire ili srodne helebarde, koje je činilo dugo koplje sa sjekirom na jednoj i kukom na drugoj strani. Buzdovani ili topuzi bile su prvotno drvene, a kasnije kovane palice, kojima je jedan kraj bio u obliku kugle sa šiljcima. Inačice velikih praćki bili su katapulti, koji su se koristili za razaranje zidova. Bili su drveni, a služili su za izbacivanje kamena. U istu svrhu koristili su se udarni ovnovi, baliste i pomični tornjevi koje su koristili i Rimljani.[42]

U 14. stoljeću pojavljuje se vatreno oružje- topovi. Tada su više imali funkciju zastrašivanja zbog buke, no što su predstavljali opasnost, no usavršavanjem topova oni postaju najvažnije oružje. Pojavom i razvojem vatrenog oružja opkopi su dobili novu funkciju; počeli su ga izrađivati napadači kako bi se zaštitili od vatre i približili utvrdi.[43]

Rat se razvojem oružja profesionalizirao, a zbog toga je bila potrebna istrenirana i profesionalna vojska, pa rat postaje najunosniji posao.[44] Na hrvatskom području vojnu reformu u tom smjeru proveo je kralj Matija Korvin, u čije se vrijeme plemstvo oslobodilo vojne dužnosti, a vojska se profesionalizira. Profesionalizacijom vojske, razvojem oružja i jačanjem središnje vlasti razdvaja se jedinstvena funkcija plemićkog grada: stambenu i upravnu funkciju preuzimaju dvorci, dok vojno - stratešku funkciju preuzimaju tvrđave u kojima su boravili profesionalni vojnici, a taj proces dovodi do napuštanja plemićkih gradova.[45]

Razvoj ratovanja pratio je usporedno razvoj utvrda, tj. utvrđenih tipova građevina, neovisno o vremenu njihova postanka. Kronološki, najstariji tip utvrde je gradina, koja predstavlja prapovijesnu utvrdu ili naselje na uzvisini. Gradišta su srednjovjekovne drvene utvrde, samo ponekad i to samo djelomično građene od kamena. One su bile smještene i na uzvisinama i u nizinama, a središnji dio bio je okružen jarcima i nasipima s drvenim ogradama. Burg je razvijen u sklop obrambenih zidova i kula, a dodaju mu se i stambene i pomoćne prostorije, čime se oblik produljio. Zbog njihove strateške i stambene funkcije, podizani su najčešće na uzvisinama

[42] Balista. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5521/ (23. srpnja 2018.)
[43] Rov. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=53511/ (1.srpnja 2018.)
[44] Miletić 2012: 85
[45] Miletić 2012: 94

(gdje ih je branio prirodni položaj, ali su se mogli dodati i bedemi s ogradama, jarci i nasipi). Burgovi su se gradili i u nizinama, na mjestima gdje im je zaštitu tvorila voda.

S pojavom vatrenog oružja mijenja se način ratovanja, a time i funkcija, struktura i oblik obrambenih građevina.[46] Poslije burgova u nizinama nastaju kašteli pravilnijih oblika, s dodanim bastionima (Gvozdansko, Stari grad u Sisku, Jastrebarsko, Severin na Kupi). Kašteli nastaju u vrijeme pojave vatrenog oružja[47], a gradili su se tokom turskih provala kao samostalne utvrde ili pojedinačni objekti u nekom utvrđenom kompleksu. Gradili su se zbog zaštite feudalnih posjeda, ali i kao simbol vlasništva gospodara nad gradom.[48] Bastionske utvrde imale su niže zidove ispunjene zemljom, čime je topovsko tane bilo zaustavljeno. Stambenu funkciju koju su nekad imali burgovi, preuzimaju kurije, dvorci s pomoćnim zgradama i perivojima i palače s unutrašnjim dvorištima.

Arhitektonska rješenja utvrda, fortifikacijskih zgrada za obranu uvijek su bila primarno u funkciji obrane. Rješenja su bila odgovor na način ratovanja, odnosno na napadačke taktike i oružje te su se mijenjala sukladno vojnoj tehnici i strategiji. Ovisno o tome mijenjao se i njihov položaj (na brdu ili u močvari), način gradnje i struktura (zidine, kule, kasnije bastioni s dolaskom vatrenog oružja). Način gradnje ovisio je i o dostupnom materijalu, što je ovisilo o području u kojem se utvrda gradila.[49]

[46] Horvat, Z. 2008: 34
[47] Horvat, Z. 2008: 36
[48] Kaštel. URL: http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30784/ (1. srpnja 2018.)
[49] Horvat, Z. 2008: 25

3. SREDNJOVJEKOVNI UTVRĐENI GRADOVI KONTINENTALNE HRVATSKE PRIJE MONGOLSKE PROVALE

Mongolska je provala otkrila slabost većine dotadašnjih utvrđenih zdanja na području Hrvatske te stoga bila snažan poticaj za gradnju jačih utvrda. Kralj Bela IV. poticao je utvrđivanje gradova i gradnju burgova. Od srednjovjekovnih plemićkih gradova nastalih prije mongolske provale nije ostalo mnogo materijalnih ostataka. Ipak, na temelju povijesnih izvora znamo za nekoliko burgova koji su postojali i prije mongolske provale: Okić-grad[50], Kostajnica[51], Orahovica[52], Veliki Kalnik[53].

3.1. OKIĆ

Okić-grad nalazi se u Zagrebačkoj županiji nedaleko Samobora. Ime ovog grada spominje se vrlo rano, već 1193. godine u ispravi pečujskog biskupa Kalana, kojom je određeno davanje desetine zagrebačkom biskupu Dominiku[54]. Ipak, nalazi iz neolitika svjedoče o puno ranijem naseljavanju ovog područja. Grad je smješten na brijegu, na vrlo vidljivom mjestu, ali i nepristupačnom sa svih strana. Prvi vlasnik bio je Jaroslav (Irislav) 1217. godine.

3.2. KOSTAJNICA

Kostajnica je prastaro mjesto u Sisačko – moslavačkoj županiji, podno Zrinske gore, sagrađena na jednoj od većih unskih ada. Spominje se već 1240. godine u kupoprodajnom ugovoru sastavljenom u Dubici.[55] Kostajnica je prvo pripadala gradu Dubici u neposrednoj blizini, sve do najkasnije 1242. godine.

[50] Szabo 2006: 52
[51] Slukan-Altić 2007: 2
[52] Matijević 2012: 140
[53] Szabo 2006: 94
[54] Miletić 2012: 55
[55] Slukan-Altić 2007: 2

3.3. ORAHOVICA

Jedna od najvećih gradina srednjeg vijeka u Hrvatskoj nalazi se kraj Orahovice u Virovitičko – podravskoj županiji, a poznata je pod nazivom Ružica-grad. Ime Orahovice prvi se put spominje 1228. godine kada su određene međe između posjeda porodice Teten iz Ozyaga (Osuvak) i posjeda plemenite porodice orahovičke iz Orahovice[56], a spominje se grad Aszuagy. Krajem 13. stoljeća vlasnik Orahovice bio Ugrin Pošov, koji je bio bliski suradnik kralja Karla I. Roberta Anžuvinca te je prvi izgradio utvrdu ovdje.[57]

3.4. VELIKI KALNIK

Grad Veliki Kalnik smjestio se na brdu Katalina između brda Vuklec i Vrnilec, što je dio Koprivničko – križevačke županije. Potvrđeno je da su ovo brdo naseljavali ljudi u prethistorijsko i antičko doba. Grad je nastao neposredno prije ili poslije mongolske provale, ali u etapama, a s tim se povezuje legenda o boravku Bele IV. u Velikom Kalniku, kada potkalničkim selima dijeli plemićke povlastice.[58] Tu temu istražio je Blagec u svom radu *Bela IV. i kalničko plemstvo*.

[56] Matijević 2012: 142
[57] Matijević 2012: 142
[58] Szabo 2006: 97

4. MONGOLSKA PROVALA (1241./1242. GODINE)

Džingis – kan je početkom 13. stoljeća ujedinio mongolska plemena, čime započinju njihova osvajanja. Njegov nasljednik bio je kan Ogotaj, koji 1236. započinje osvajanje Europe. Mongolska je vojska pobijedila Bugare na Volgi, osvojila Kijev, uništila Krakov. Hrvatsko-ugarska vojska sukobljava se s njima 11. travnja 1241. godine na rijeci Šajo, gdje doživljava katastrofalan poraz. Brat kralja Bele IV., herceg Koloman, umire od posljedica ranjavanja u bitci, a Bela IV. bježi austrijskom vojvodi Fridriku II. i zatim se sklanja u Zagreb.[59]

U veljači 1242. godine Mongoli su poharali Ugarsku i Hrvatsku pa Bela pred njima bježi u Klis, Split i Trogir, a kasnije i na otočić Kraljevac. Mongoli su napali Zagreb, spalili stolnu crkvu; na Klisu u napadima pogibaju Beline kćeri[60], a jedino se Kalnik, koji je bio utvrđen, uspio obraniti.[61] U ožujku stiže vijest o smrti kana Ogotaja, a Mongoli se vraćaju u stepski prostor oko Bajkalskog jezera kako bi izabrali novoga kana. Tako se prekinula mongolska invazija pa i opsada Trogira.

Bela IV. vraća se u Ugarsku opustošenu mongolskim haranjem i kugom. Zbog stanja koje je zatekao i opasnosti od mogućeg novog napada Mongola, Bela počinje dijeliti gradovima povlastice slobodnih kraljevskih gradova. Tako 1242. godine izdaje Zlatnu bulu, kojom zagrebački Gradec dobiva status slobodnog kraljevskog grada. Povlastice su značile sljedeće: gradu je bila omogućena samouprava – bio je izuzet od samovolje velikaša, izravno je bio podvrgnut samo kralju koji je mogao utjecati na raspored i funkciju, bio je oslobođen plaćanja raznih poreza, ali sve uz uvjet i naredbu da se izrade čvrste zidine za obranu od novih potencijalnih napada (Žmegač navodi pretpostavku da su u doba prije mongolske provale dotadašnji gradovi bili uglavnom građeni od zemlje i drveta, uz malobrojne gradove izgrađene od kamena[62]). Bela tako dodjeljuje povlastice slobodnih kraljevskih gradova nekolicini hrvatskih gradova (Gradec, Samobor (1242.), Križevci (1252.), Jastrebarsko (1257.)), a dajući posjede plemićima, poticao je i velikaše da se pridruže u utvrđivanju novih burgova. Žmegač ovu etapu naziva „klasično“ doba podizanja vlastelinskih gradova na hrvatskom području.[63]

---

[59] Džingis, Ogotaj, Kublaj. URL: http://www.matica.hr/vijenac/343/dzingis-ogotaj-kublaj-6193/ (1. srpnja 2018.)
[60] Džingis, Ogotaj, Kublaj. URL: http://www.matica.hr/vijenac/343/dzingis-ogotaj-kublaj-6193/ (22. srpnja 2018.)
[61] Miletić 2012: 108
[62] Žmegač 2007: 56
[63] Žmegač 2008: 81

4.1. SREDNJOVJEKOVNI GRADOVI NASTALI NEPOSREDNO NAKON MONGOLSKE PROVALE

Neki od plemićkih gradova nastali u periodu nakon mongolske provale, uz spomenute, su: Medvedgrad, Lipovec, Velika, Kamengrad, Đurđevac, Đakovo, Garić-grad, Ilok, Zrin u Slavoniji, Krapina, Veliki Tabor, Lobor, Grebengrad u Zagorskoj grofoviji, Ribnik, Modruš, Novigrad na Dobri, Ozalj, Brinje u Krbavskoj biskupiji.

4.2. MEDVEDGRAD

4.2.1. MEDVEDGRAD – POVIJESNI PODACI

Medvedgrad se smatra najvećim i najznatnijim burgom u Hrvatskoj i predstavlja spomenik 1. spomeničke kategorije.[64] Njegovi su ostaci smješteni s južne strane Medvednice, po kojoj je dobio ime, na visokom i strmom brijegu, okruženi šumom. Pristup gradu omogućen je samo sa sjevera. Položaj Medvedgrada ima višestruku važnost; što zbog konfiguracije terena na kojem je izgrađen, što zbog male udaljenosti do političkog i crkvenog središta srednjovjekovne Slavonije – Gradeca i biskupskog Zagreba. Zbog takvog položaja smatralo se da je vlasniku Medvedgrada omogućena kontrola područje sve do Turopolja na jugu, a uz dobar strateški položaj, postojala je velika sigurnost unutar zidina.[65]

Postoji teza da je Medvedgrad sagradio biskup Filip između 1242. i 1262. godine, no Miletić istražuje točnost tog podatka. Biskup Filip prvi se put spominje kao graditelj Medvedgrada tek u prvoj polovici 14. stoljeća, a razlog gradnje Medvedgrada bila je potreba da se u njemu pohrane dragocjenosti u slučaju mongolske provale.[66] Postavlja se pitanje je li biskup Filip dobio samo posjed ili i izgrađenu utvrdu na njemu. 1252. godine papa Inocencije IV. potvrdio je Medvedgrad Filipu bulom.

Ipak, Miletić postavlja pitanje autentičnosti podataka o biskupu Filipu kao naručitelju gradnje Medvedgrada te nudi pretpostavku da je to mogao biti i kralj Bela IV. Zbog neregularnog tijeka, izbor biskupa Filipa bio odužen pa zaključuje: „Zar se ne bi moralo

[64] Mirnik 1971: 71
[65] Miletić 1984: 72
[66] Miletić 2001: 136

očekivati da biskup prije osigura svoje biskupsko središte i svoju katedralu, a ne da počne graditi nekakvu utvrdu, udaljenu od svog sjedišta, i to u vrijeme kad je polagano počeo jenjavati strah od povratka Tatara.“[67] Miletić iznosi hipotezu da kralj Bela IV., stoga, postavlja svog čovjeka na čelo zagrebačke biskupije, a shvativši da je jedina mogućnost obrane od nove potencijalne mongolske provale gradnja jakih utvrda, moguće, gradi utvrdu i daruje ju svom čovjeku.

Drugu tezu o nastanku Medvedgrada iznosi Klaić, koja smatra da je grad kao svoje sjedište ranije podigao herceg Koloman, sin kralja Andrije II. Svoju teoriju potkrepljuje činjenicama o strukturi grada, koji je sustavno građen sa svim dijelovima koje je posjedovao, a također i imenom grada.[68] Medvedgrad je jedini primjer *Ganerbenburga*[69]; grada u kojem istodobno živi u suvlasničkom odnosu više obitelji ili grupa. Često je mijenjao vlasnike: od zagrebačke crkve, kralja Ljudevita, Sigismunda, Matije Korvina, kraljice Marije (supruge kralja Ludovika II.) do moćnih obitelji poput Babonića, bana Mikca, Celjskih, Frankopana i Erdödyja.

U vrijeme kada su grad posjedovali Albeni, grad postaje svjetovni posjed jer je biskup Eberhard prepisao posjed svojim nećacima.[70] U vrijeme Celjskih dolazi do spajanja medvedgradskog područja s turopoljskim. Posljednja obitelj koja je živjela u gradu bili su Gregorijanci, koji ga napuštaju 1590. godine nakon velikog potresa. Kao ruševina nastavlja mijenjati vlasnike, sve do posljednjih, Kulmera. Hrvatske plemićke obitelji nisu koristile prostor Medvedgrada za život, već su ulagale novac, pogotovo u ovom slučaju, u one utvrde koje su bile na važnim pozicijama. Tamo su najčešće bile smještene posade s kapetanima, čiji je zadatak, između ostaloga, bio brinuti o posjedu.[71]

4.2.2. ARHITEKTONSKE KARAKTERISTIKE MEDVEDGRADA

Medvedgrad je burg koji se sastoji od dva dijela: gornjeg (C na tlocrtu) i kasnije nadograđene južne kule (B na tlocrtu). Stambeni prostor na sjeveru (A na tlocrtu) ima nekoliko prostorija: sjevernu kulu (1), palas (2), stambene i gospodarske objekte (3,4), kapelu (5) i cisternu (6).

[67] Miletić 1984: 88-89
[68] Klaić 1987: 40
[69] Tomičić 2014: 39
[70] Tomičić 2014: 37
[71] Miletić 2001: 138

Istočni dio burga nalazi se u gornjem dijelu Medvedgrada, a čini ga utvrda s obrambenim zidom i grabom s tri strane. Najstariji dio grada je branič - kula (1) na sjeveru. Istočno i zapadno od ulaza u stambeni prostor su dva palasa. Kapela je na povišenom istočnom dijelu, sjeverno od palasa, a kraj nje je bunar. U južnom dijelu grada izgrađena je novija branič – kula.

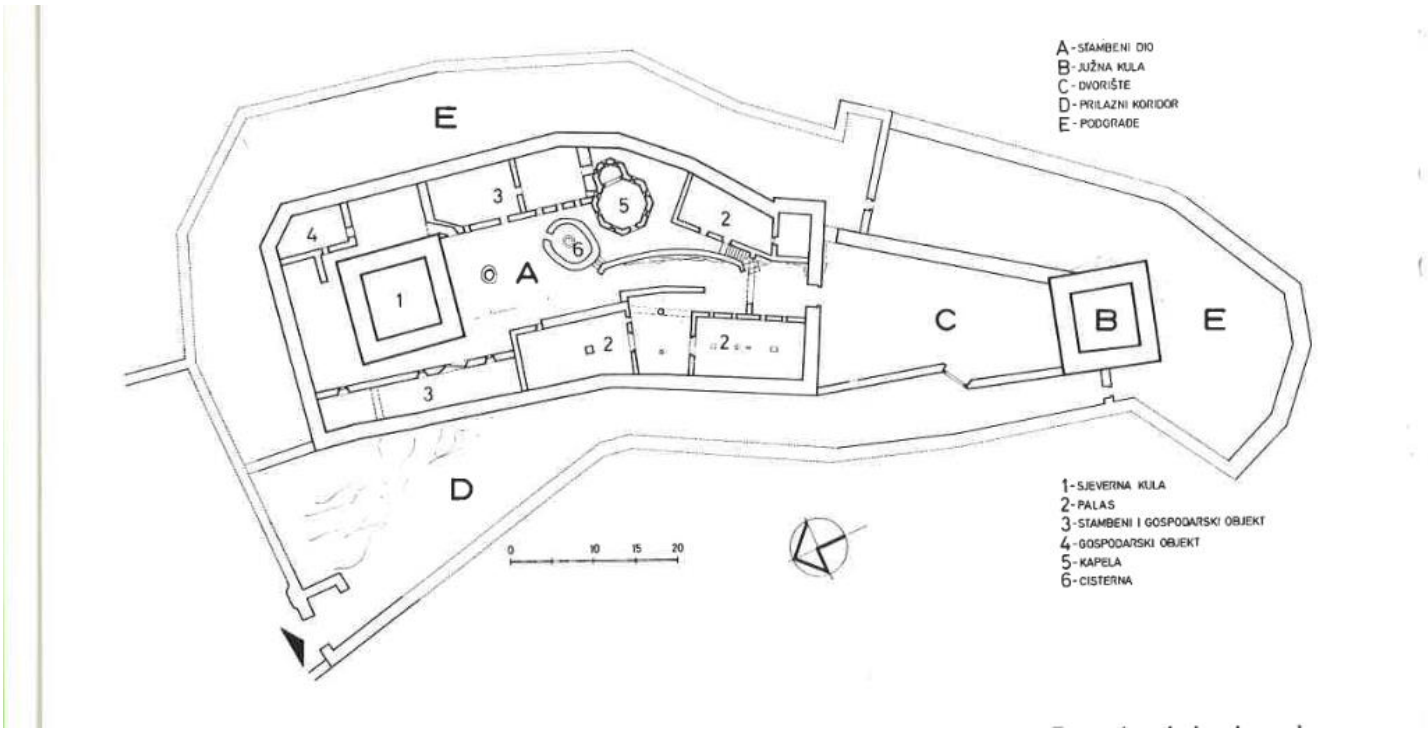

Slika 5. Tlocrt Medvedgrada. Stanje nakon istraživanja 1986. godine ((Miletić – Valjato-Fabris 2003, 14)

Najprije je sagrađen stambeni prostor koji je okruživao dvostruki prsten obrambenih zidova. Prva vrata koja su branila grad bila su povezana s drugim vratima uskim i dugačkim koridorom. Treća vrata bila su najbolje branjena, a posljednju točku obrane predstavlja branič – kula, koja je u najranijoj fazi, prema Miletiću, predstavljala jedinu obranu.[72] Mirnik indicira da je upravo branič – kula nastala prva, te da je, osim obrambene, imala stambenu svrhu.[73] Branič – kula kvadratnog je tlocrta, debelih zidova od kamena lomljenca (osim najvišeg dijela koji je zidan opekom; upravo je ovdje zabilježena najranija primjena opeke u profanom graditeljstvu

[72] Miletić 1984: 74
[73] Mirnik 1971: 71

kontinentalne Hrvatske[74]), smještena na najvišoj točki. Upravo na toj kuli vidi se najranija upotreba ugaonih klesanaca u Hrvatskoj[75], čime su se pojačavali uglovi kule.

Ulaz joj je bio na katu, a smatra se općenito najljepšom u graditeljstvu hrvatskih plemićkih gradova.[76] Južna kula smještena je s druge strane dvorišta, nastala je nakon stambenog prostora. Sastojala se od četiri kata, a posljednji je bio namijenjen za stanovanje. Malinar govori o postojanju treće kule (istočne) s najmanje tri etaže, zidane kamenom, a pritom utvrđuje da su gornje sjeverno dvorište, zapadni i istočni palas i sjeverna branič – kula najstariji dio Medvedgrada.[77]

Palas Medvedgrada smjestio se uz obrambeni zid. Dva vanjska zida dijeli s obrambenim zidom te su oni zidani kamenom, a dva unutarnja zida su tanja i zidana opekom. Prostoru palasa prilazilo se stubištem preko terase ograđene kamenim zidom. Na višim katovima ovog dijela Medvedgrada se stanovalo. Dio palasa povezan sa zapadnim zidom sastojao se od tri dijela (podruma). Određeni elementi ukazuju na raskošnost i reprezentativnost arhitekture palasa.[78] Prostor palasa kasnije je (početkom 15. stoljeća) nadograđen, a smatra se da su to izveli jedni od njegovih vlasnika, Albeni.

4.2.3. KAPELA SVETOG FILIPA I JAKOVA

Kapela svetog Filipa i Jakova arhitektonski je najznačajniji dio Medvedgrada. Kukuljević prvi donosi podatak da je kapela posvećena sv. Filipu i Jakovu, iako se ne zna izvor tog podatka.[79] Budući da je na uzvisini, prilazi joj se stubama s dvije strane, a orijentirana je u smjeru istok - zapad. Zidana je opekom, dok su strukturalno-dekorativni elementi zidani kamenom (kamenom zidani uglovi s vanjske strane i arhitektonska plastika). Pravilnog je centralnog tlocrta s ulazom na zapadu, okrenutom prema palasu. Tlocrt je zasnovan na dva pravilna osmerokuta nejednake veličine.[80]

U kapelu se ulazilo kroz veliki portal: kapitelna je zona sa svake strane isklesana iz jednog bloka kamena, a na taj način povezuje dijelove okvira portala iznad i ispod. Kapiteli su ukrašeni

[74] Miletić 2012: 193
[75] Miletić 2012: 188
[76] Tomičić 2014: 45
[77] Malinar 2014: 75
[78] Miletić 1984: 76
[79] Miletić 1984: 78
[80] Šimunić Buršić 2011: 93

jezikolikim listovima, dok su na prednjim stranama motivi palmeta i školjke.[81] Vrh zidova kapele ukrašen je vijencem.

Unutrašnjost kapele bila je presvođena, a svod kapele bio je, najvjerojatnije, od opeke s kamenim arhitektonskim detaljima. Bio je to gotički radijalno-rebrasti svod , a svodna rebra počivaju na raščlanjenim polustupovima. Kasnije je rekonstruiran na temelju kamenih fragmenata rebara. U uglovima lađe i svetišta nalaze se polustupovi s kapitelima, o koja su se upirala rebra svoda. Kruna svoda ukrašena je zaglavnim kamenom.[82] Sačuvano je trinaest kapitela, a dijele se na dvije osnovne grupe: biljne i figuralne kapitele. Najvjerojatnije su nastali kao djelo više majstora[83], a neki od reprezentativnijih primjera su: dva polukapitela s lavljom glavom (lavlja glava u čije čeljusti ulazi polustup) i polukapitel s ljudskom glavom.

Detaljan opis ljudskog figuralnog kapitela objavljuju Valjato – Fabris i Miletić: muški bradati lik oslonjen je bradom na polustup, a rukama pridržava ploču abaka koja mu pritišće ramena i tjeme glave. Laktovi su izbačeni van, gotovo u ravninu lica. Lice je oštećeno: nos je odlomljen, obrve su naglašene s donje strane jako usječenom linijom, a iznad nje se usporedno pruža druga, tanja linija, koja naznačuje rub kape. Jagodične su kosti istaknute, brkovi su veliki, a brada je dugačka: prekriva cijeli polustup unutar polukapitela. Brada i brkovi naznačeni su ravnim, plitkim i gotovo usporednim linijama.[84]

Kapela je imala osmerokutnu lađu i peterostranu apsidu. Lađu i apsidu dijeli luk šiljatog oblika. Unutrašnjost su osvjetljavala tri manja i šest većih prozora, a bila je ožbukana i oslikana; uključujući zidove, kapitele, stupove. Sačuvane su neke ožbukane površine i ostaci zidnih slika. Ožbukana je u dva sloja. Zamijećeno je da su prilikom oslikavanja koristili dvije boje: crvenu i zelenu. Pod kapele u apsidi je viši no što je u lađi. Niža razina je izvorna, a bila je prekrivena opekama. Kapela je imala prozore u svetištu (gdje su bolje sačuvani) i u lađi.

Upravo je kapela najbolje očuvana od svih objekata koji čine Medvedgrad: njezin apsidalni dio sačuvan je do visine nadvoja prozora, trijumfalni luk do visine kapitela. Lađa je u istočnom dijelu sačuvana do visine prozorskih klupa, a u zapadnom znatno niže, što je rezultat njezina položaja.[85] Trijumfalni luk bio je isklesan od kamena, a „nose“ ga polustupovi s kapitelima.

Miletić zaključuje: „ Nalaz kapele sv. Filipa i Jakova, da se samo na njoj zadržimo, sigurno je najdragocjeniji nalaz srednjovjekovne sakralne građevine u Hrvatskoj. Ona je nesumnjivo

[81] Miletić 1984: 79-80
[82] Miletić 1984: 80
[83] Šimunić Buršić 2011: 96
[84] Miletić – Valjato-Fabris 1987: 34
[85] Miletić 1984: 82

najkvalitetnije ostvarenje srednjovjekovnog graditeljstva do vremena gradnje apside zagrebačke katedrale na području cijele srednjovjekovne Slavonije i Hrvatske i predstavlja visoku evropsku vrijednost.“[86]

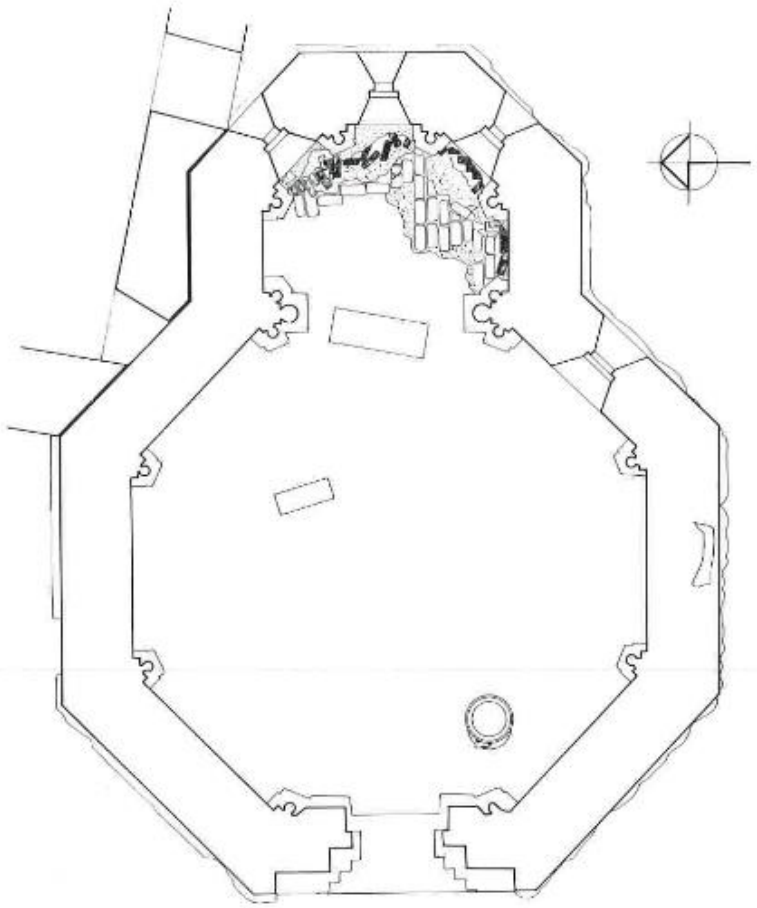

Slika 6. Tlocrt kapele sv. Filipa i Jakova (Miletić – Valjato-Fabris 2003, 16)

[86] Miletić 1984: 92

4.3. PLEMIĆKI GRAD U BRINJU (SOKOLAC)

4.3.1. PLEMIĆKI GRAD U BRINJU – POVIJESNI PODACI

Brojni su dokazi velike razvijenosti područja Brinja u srednjem vijeku: bilo je važna trgovačka postaja na cesti koja je vodila do unutrašnjih hrvatskih zemalja. Imalo je dobar strateški položaj, te su se tu gradile brojne sakralne građevine različitih tipova gradnje. Kapela i palas u plemićkom gradu u Brinju pripadaju arhitekturi najviše kategorije te su najkvalitetnije projektirani arhitektonski objekti u Hrvatskoj u tadašnje vrijeme.[87] Ime grada (Sokolac) nastalo je u narodu, prema priči povezanoj sa sokolima, i to kasnije, u drugoj polovici 18. stoljeća.[88]

Knezovi Krčki grade svoje sjedište krajem prve polovice 14. stoljeća, pa se Brinje spominje već 1343. god. kao mjesto u kojem su pisane neke listine knezova Krčkih (s datacijom *data in Brigna*, iako nema objašnjenja riječi *Brigna*). Pretpostavlja se da je plemićki grad sagradio Nikola IV., zvan Mikula u pisanim hrvatskim listinama.[89] Nikola IV. Krčki bio je tadašnji ban Hrvatske i Dalmacije, a papa mu 1430. godine potvrđuje novo obiteljsko ime i grb: knezovi Frankopani. Nikola IV. oženio se Dorotejom Gorjanskom, sestrom palatina Nikole Gorjanskog, i time ujedinio dvije moćne obitelji.

U vezu s tim događajem dovodi se izgradnja kapele, na čijim su svodovima pronađena dva grba obitelji Gorjanski na zaglavnim kamenima. Nagađa se da je grb knezova Krčkih bio postavljen u središnjoj točki kapele te da je bio ukrašen biljnim vijencem.[90] Nakon Nikoline smrti, Brinje ostaje u posjedu Frankopana; nasljeđuje ga Ivan VIII. Frankopan. Padom Bosne i pojačanim turskim upadima, Sokolac zauzimaju kraljevske čete, a nakon smrti kralja Matije Korvina, Frankopani su nastojali vratiti Brinje i ostale posjede koji su im bili oduzeti.

Miletić i Valjato – Fabris nakon istraživanja frankopanske ulazne kule zaključuju da je na tom položaju prije nje postojala kula. Također, analiza pojedinih dijelova grada dokaz je ranijeg postojanja grada u Brinju nego što je to uvriježeno; zaključuje se da frankopanski sloj Sokolca nije nastao kao rezultat jednoga cjelovitog i zamišljenog projekta, nego ima svoj razvoj koji je usklađen s razvojem moći i potreba knezova Krčkih.[91]

---

[87] Horvat, Z. 2000: 140
[88] Miletić – Valjato-Fabris 1987: 8
[89] Horvat, Z. 1984/1985: 47
[90] Miletić, 2013: 15
[91] Miletić – Valjato-Fabris 2003: 61

4.3.2. ARHITEKTONSKE KARAKTERISTIKE PLEMIĆKOG GRADA U BRINJU

Burg Sokolac bio je poligonalnog tlocrta. Prilazi mu se strmom sjeverozapadnom stranom brijega. Na zapadnom je kraju bila četverokatna branič – kula, a na istočnom kapela svetog Trojstva. Palas se nalazio duž cijele sjeverne strane dvorišta. Bio je pravokutnog tlocrta, a na njegovom sjevernom pročelju nije bilo prozora jer je vanjski zid palasa bio dio obrambenog zida jezgre.

Kula je imala prizemlje i tri kata: u visini prizemlja i prvoga kata kula je zidana priklesanim većim kamenjem koje je slagano u redove, dok su uglovi pojačani većim klesancima. Pročelja drugog i trećeg kata zidana su piljenim kvadrima sedre, a jezgra i unutarnji dio zida zidani su lomljencem.[92] Pročelja su joj bila ožbukana i oslikana oker bojom, a u sastavu žbuke nalazila se i mljevena opeka.[93] Kroz njeno prizemlje ulazilo se u dvorište, s čije su južne strane bile gospodarske zgrade. Ulaz u kulu osiguravala su vratna krila i rešetka koja se dizala i spuštala okomito uz pomoć lanca.

Prvi kat kule bio je presvođen šesterodijelnim križnorebrastim, a drugi bačvastim svodom. Treći kat bio je osvjetljen prozorima i vodio je na četvrti kat, čija je namjena bila isključivo obrambena. Miletić ističe njezinu posebnost po oblikovanju pročelja, gradnji gornjih dijelova, oslikavanju pročelja, različitim svodovima na prva tri kata i osiguravanju ulaza u kulu.[94] Unutar jezgre na sjeveroistoku kule pronađen je stariji sloj Sokolca, građen klesancima.[95] Pročelja ulazne kule bila su ožbukana i oslikana, po čemu se zaključuje da su i pročelja kapele bila uređena na isti način.

Budući da je prilikom gradnje sav gradski prostor bio iskorišten, Nikola gradi kapelu svetog Trojstva na zaravanku brijega s istočne strane, a dio njezinih zidova tvori dio obrambenih zidova burga. Smatra se jedinom dvokatnom dvorskom kapelom u kontinentalnoj Hrvatskoj, u kojoj je očuvana jedina gotička zidana empora u kontinentalnom dijelu Hrvatske.[96] Vanjski zidovi kapele bili su građeni od velikog priklesanog kamenja, između kojih se nalazi kameni iver, a unutarnje pročelje ima sitniju strukturu zida.[97] Uglovi su pojačani pravilnim glatkim

[92] Miletić 2012: 302
[93] Miletić – Valjato-Fabris 2003: 52
[94] Miletić 2012: 303
[95] Miletić – Valjato-Fabris 2003: 53
[96] Valjato-Fabris 2011: 60
[97] Šimunić Buršić 2011: 148

klesancima.[98] Emporu je pridržavao bačvasti svod s kamenom ogradom, a na nju se ulazilo kroz veliki portal s galerije.

Postoji više mišljenja o broju katova kapele, pa tako Horvat smatra da je kapela imala čak tri etaže.[99] Ipak, Miletić tumači problematiku broja katova u kapeli ovako: „Substrukcijom je neutralizirana velika razlika između vanjske i unutarnje razine terena, što je kapeli izvana dalo izgled dvoetažnosti.“[100] Kapela je koncipirana sa središnjim prostorom osmerokutnog broda, dok se na njegovoj zapadnoj strani nalazilo proširenje za ulaz i emporu.

S južne strane broda nalazi se prostor posvećen Gospi od Sedam Žalosti. Taj prostor osvjetljava bifora na jugozapadnom i monofora na istočnom zidu, duži je od svetišta, a u tlocrtu je nepravilni četverokut sa „zašiljenim“ krajem.[101] Sakristija je presvođena pojednostavljenim križno – rebrastim svodom. Svetište je imalo tlocrt nepravilnog šesterokuta. Sva tri dijela brinjske dvorske kapele presvođena su svodom križasto – rebrastog tipa.[102] Vjerojatno je da su sva rebra u kapeli imala jednak presjek.[103]

Horvat navodi još neke od detalja kapele: nepravilnost tlocrta zvonika, pravokutni oblik portala na zvoniku i prozora na svetištu, polukružni spoj svoda na zidove u prizemlju ulazne branič – kule, polukružni nadvoj dovratnika.[104]

U prizemlju se nalazilo spremište, a na katu kapela, pa stoji zaključak da je objekt imao sakralno – gospodarsku funkciju.[105] Neki od autora koji su istraživali Sokolac tvrdili su da je kapela imala i obrambenu funkciju, ali tek u novom vijeku probijaju se puškarnice zbog tadašnjih povijesnih prilika.[106]

Unutrašnji prostor kapele dvoranskog je centralnog prostora zahvaljujući tlocrtnoj koncepciji i jednakoj visini svodova u brodu, svetištu i bočnoj kapeli. Prostor su osvjetljavala četiri prozora različitih širina. Sačuvana je kamena ograda empore i ostala arhitektonska plastika koju je rijetko moguće vidjeti u ostatku sakralnih građevina tog razdoblja na prostoru

[98] Šimunić Buršić 2011: 149 prema: Miletić – Valjato-Fabris 2003, 46
[99] Horvat, Z. 2000: 107
[100] Miletić 2013: 15
[101] Šimunić Buršić 2011: 150
[102] Miletić – Valjato-Fabris 2003: 49
[103] Šimunić Buršić 2011: 150
[104] Horvat, Z. 2000: 140
[105] Miletić 2013: 15
[106] Miletić 2013: 16

kontinentalne Hrvatske. Sakristija kapele svetog Trojstva ugrađena je u visini prvog kata u nepravilni prostor između bočne kapele i starijeg obrambenog zida.[107]

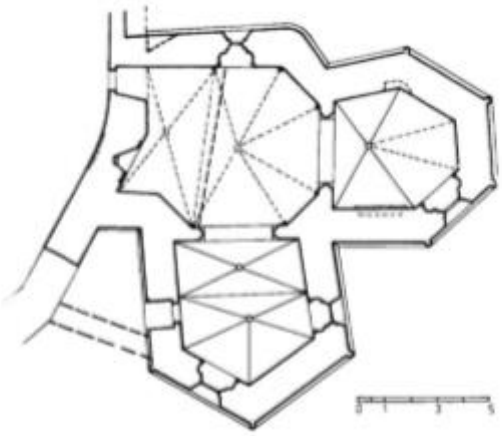

Slika 7. Tlocrt dvorske kapele Presvetog Trojstva u Brinju (Horvat 1958, 53)

4.3.3. GOTIČKA MADONA I PIETÀ

U prostoru kapele pronađena su dvije srednjovjekovne gotičke umjetnine: drvena gotička Madona i Pietà. Kip Madone izrađen je od drveta kruške, a pretpostavka je da je bio dio oltara jer je sa stražnje strane izdubljen.[108] Marija na lijevom boku drži Isusa, dijete u polulježećem stavu. Dijete ima uzdignutu desnu ruku, što Horvat tumači kao blagoslov.[109] Kipu djeteta nedostaje lijeva ruka. Marija na glavi ima pokrivalo, a sa svake strane tog pokrivala padaju nabori s rubovima, kakvi su uobičajeni kod tzv. „lijepih Madona“ u vremenu oko g. 1400.[110]

Takav tip pojavljuje se na prijelomu 14. i 15. stoljeća u češkom kulturnom krugu, širi se u okolne zemlje, a njihova je karakteristika elegantni izgled Marije koja je predstavljena kao mlada i lijepa djevojka blagog pogleda, obučena u naboranu odjeću kako bi se prikrila tjelesnost. Iako je stražnji dio kipa izdubljen, i tamo se nalaze urezani nabori odjeće, kao i na prednjoj strani kipa. Svojim izrazom lica udaljuje se od autentičnog izgleda „lijepih Madona“ te Horvat njezinu izradu smješta u 15. stoljeće.

[107] Valjato-Fabris 2011: 55
[108] Horvat, A. 1973: 39
[109] Horvat, A. 1973: 41
[110] Horvat, A. 1973: 41

Pietà iz Brinja rađena je od vapnenca. Smatra se jedinstvenom pojavom u hrvatskoj arhitekturi gotičkog razdoblja. Jezgra je sa stražnje strane izdubljena, kao što je to slučaj i s kipom Madone. Ovaj je kip prikaz Marije koja sjedi na tronu i drži na krilu mrtvog sina, koji je gotovo u dijagonali naspram nje. Desnom rukom pridržava Isusova pleća, a druga joj je ruka isprepletena s njegovima. Ima izraz boli na licu. Glava i vrat prekriveni su joj odjećom. Horvat utjecaj za nastanak brinjske Pietà nalazi u Češkoj na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće.[111]

Horvat povezuje utjecaj češkog kulturnog kruga s boravkom vladara Karla IV. Luksemburškog u Senju, kada je bio u kontaktu s krčkim knezom Bartolom VIII., ali i s Nikolom (Mikulom) Frankopanom. Mikula je bio pristaša kralja Sigismunda, koji je bio u kontaktu s češkim majstorima.[112]

Istraživanjima su otkrivene zidne slike u srednjoj zoni južne stijene.[113] Prikazana su četiri lika s glavama u poluprofilu. Posljednji od njih četiri vidi se samo parcijalno, a zbog oštećenja su manje vidljivi detalji koji su zamjetniji na prva tri lika, poput odjeće koju nose. Likovi su poredani, pretpostavlja se, po hijerarhiji i godinama, a imaju slične karakteristike crta lica, pa se smatra da su to prikazi muških članova obitelji Frankopan.[114]

4.4. VELIKI TABOR

4.4.1. VELIKI TABOR – POVIJESNI PODACI

Na zapadu Zagorske grofovije, na vrbovečkom vlastelinstvu nedaleko Desinića, podignut je Veliki Tabor na relativno niskoj uzvisini. Od 1399. godine ovim prostorom vladali su Celjski, a nakon smrti posljednjeg od njih, grad preuzima Jan Vitovec, kojem posjed potvrđuje kralj Matijaš Korvin. Kasnije kralj oduzima posjede sinovima Jana Vitovca zbog njihove odanosti njemačkom caru Fridrihu III., te ih daje vanbračnom sinu Ivanišu. Dvije isprave dokaz su da je on Veliki Tabor dao u ruke Pavlu Rattkayu prije svoje smrti.

Čikara i Ćurić smatraju da je, prema brojnim dokazima, velikotaborska utvrda zasnovana u vrijeme drugog rata Matijaša Korvina s Fridrikom III. (1484.-1490.).[115] Neki od istraživača

[111] Horvat, A. 1969: 80
[112] Horvat,A. 1973: 45
[113] Horvat, Z. 2000: 117
[114] Miletić – Valjato-Fabris 2003: 61
[115] Čikara, Ćurić 2011: 70

Velikog Tabora datiraju gradnju njegova palasa između 1502. i 1507. godine.[116] O graditeljima Velikog Tabora ne zna se ništa pouzdano. Kasnijim preinakama Veliki Tabor pretvoren je u dvorac.

Postoji legenda vezana uz Veliki Tabor i njegove vlasnike Rattkayeve. Jedan od grofova Rattkay imao je ljubavnicu, mladu i lijepu djevojku iz Desinića. Za vrijeme njegova izbivanja zbog borbe protiv Turaka, njegova je supruga naredila da se mlada djevojka uhiti i zazida u jednu od prostorija Velikog Tabora. Priča, odnosno likovi ove legende zamjenjuju se s Fridrikom II. Celjskim i Veronikom Desinićkom, ali ta legenda nema kronološku vjerodostojnost jer je gradnja Velikog Tabora počela sredinom 15. stoljeća; pola stoljeća nakon smrti Fridrika II. Celjskog i izumiranja roda Celjskih.[117]

4.4.2. ARHITEKTONSKE KARAKTERISTIKE VELIKOG TABORA

Veliki Tabor smješten je uz rub zaravnjenog platoa brijega. Ima tlocrt nepravilnog peterokuta. Sastoji se od ulaznog krila na sjeveru, palasa i zida s četiri polukružne kule, koje su u zapadnom dijelu dvorišta povezane trijemom. Izgradnjom prstena s četiri polukružne kule zaštićena je središnja peterokutna zgrada – palas, te je time njezina obrambena funkcija prebačena na novonastali sklop građevina.[118] Žmegač smatra da su prvo bile izgrađene dvije zapadne kule koje su štitile središnju zgradu - palas, koji je izgrađen prva.[119] Baze zidina završavaju jednostavnim zaobljenim vijencem, nad kojim se nalaze strijelnice s uvučenim otvorima.[120] Strijelnice su bile različitih vrsta i veličina, što ukazuje na pripremljenost na različite vrste napada. Na dijelovima spomenutog vijenca nalaze se klesarski znakovi, kao i na konzolama, na kojima počivaju završni katovi, gdje su se, također, smjestile strijelnice.[121]

Najbliže ulazu u grad smješten je isklesani grb, jedan od nekoliko sačuvanih u kontinentalnoj Hrvatskoj. Podijeljen je na četiri polja, lijevo gore i desno dolje smješten je po jedan znak. U preostala dva polja smještene su četiri paralelne linije, što Žmegač tumači kao

[116] Miletić 1996: 95
[117] Miletić 2012: 30
[118] Žmegač 1992: 68
[119] Žmegač 2010: 190
[120] Čikara, Ćurić 2011: 63
[121] Čikara, Ćurić 2011: 63

obilježje ugarskog grba. Taj podatak povezuje s Rattkayima i njihovim ugarskim podrijetlom, ali i podrijetlom graditelja. [122]

U istočnom dijelu dvorišta je dvokatni trijem na kamenim stupovima. Prizemlja kula su nepravilnih bačvastih svodova, a svođeni su i prvi katovi spojnog i sjevernog krila te istočne kule.[123] Dvije kule imale su prvotno tri etaže, koje su bile razdijeljene drvenom konstrukcijom, a prizemlja i gornji katovi imali su obrambene otvore, dok su na prvim katovima bila skladišta ili prostorije za boravak posade.[124] U njih se ulazilo u prizemlju. Treća, istočna kula je najveća, a četvrta, južna kula prvotno je bila niža za kat. Zadnje dvije navedene kule imale su ulaz po sredini pročelja.

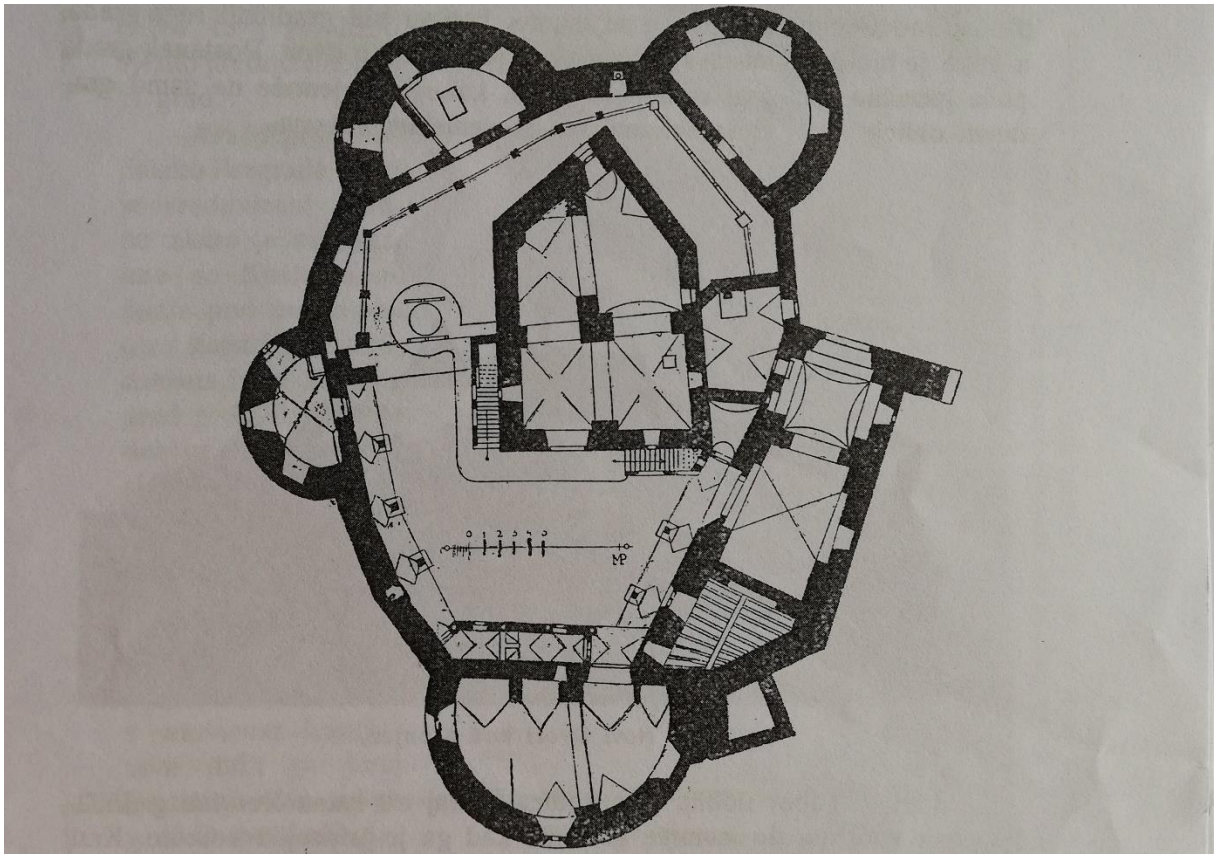

Slika 8. Tlocrt prizemlja V. Tabora (Szabo 2006, 77)

[122] Žmegač 1992: 69
[123] Čikara, Ćurić 2011: 63
[124] Čikara, Ćurić 2011: 66

4.4.3. PALAS VELIKOG TABORA

Palas Velikog Tabora ima oblik četverokuta s dodanim trokutom sa zapadne strane, čime dobiva peterokutni izduženi oblik, a sastojao se od prizemlja s gospodarskom i dva kata sa stambenom funkcijom. Najprije je bio okružen palisadom. Pročelja palasa bila su ožbukana ravnom i grubom žbukom te oslikana, a tu je sačuvano najstarije oslikano pročelje neke stambene kuće u Hrvatskoj, s gotovo potpuno očuvanim prostorima ukrašenim kasnogotičkim i ranorenesansnim detaljima. To čini velikotaborski palas najbolje očuvanim stambenim kasnosrednjovjekovnim objektom u kontinentalnom dijelu Hrvatske.[125] Vrh pročelja okrunjen je vijencem, a na sjevernom i istočnom pročelju nalaze se češki prozori, dok je južno pročelje posebno naglašeno oknima.[126]

Ulaz je bio u prizemlju kroz glavna vrata palasa. Prizemlje palasa nadsvođeno je križnim kamenim svodom, a prostor je bio prozračivan i osvijetljen s dva manja prozora. Unutrašnjost prvog kata palasa pregrađena je pregradnim zidom s kaminom na istočni i zapadni dio, koji su bili otprilike jednaki. Istočni prostor prvog kata i drugog kata reprezentativni su i najveći prostori palasa.[127] Taj je prostor bio dobro osvijetljen s dva prozora na istočnom pročelju, jednim na sjevernom, gdje je bilo i stubište, te manjim na južnom zidu, gdje su se nalazila i vrata. Zapadni dio bio je pregrađen još jednim pregradnim zidom.

Palas je imao kuhinju, blagovaonicu i dva sanitarna čvora. Najveća je bila istočna prostorija, za koju se smatra da je bila spavaonica. Palasu se 1537. godine nadograđuje i treći kat, koji je prvotno imao gospodarsku, ali i obrambenu funkciju. Dokaz toga je sačuvana strijelnica okrenuta prema sjeveroistoku.[128]

Miletić ističe da je palas Rattkaya označio prekretnicu u razvoju stambenog graditeljstva u kontinentalnoj Hrvatskoj jer označava završetak razvoja srednjovjekovnog graditeljstva i početak razvoja graditeljstva novog vijeka,[129] a od samog početka njegova se stambena funkcija pretezala nad fortifikacijskom.[130]

Karakteristike koje ukazuju na elemente srednjovjekovne gradnje su: položaj (iako je prilično dostupniji no što su to bili pravi primjeri srednjovjekovne gradnje, ali je ipak građen

[125] Miletić 1996: 109
[126] Miletić 1996: 100
[127] Miletić 1996: 101
[128] Majer, Mavar 2007: 148
[129] Miletić 1996: 108
[130] Žmegač 1992: 67

na manjem brijegu), nepravilan oblik tlocrta (kao posljedica konfiguracije terena na kojem je građen), raspored grada (u sredini je smještena glavna građevina, a oko nje je formirana obrana prostora).

4.5. RIBNIK

4.5.1. RIBNIK – POVIJESNI PODACI

Grad Ribnik smješten je u dolini zapadno od Karlovca. Tipičan je primjer Wasserburga, nizinskog plemićkog grada okruženog vodom. Najstariji vlasnici grada bili su knezovi Gorički, kasnije Babonići, kojima je kralj Karlo Robert 1300. godine potvrdio posjede između Kranjske, Bosne, Save i Gvozda. Njima se pripisuje gradnja Ribnika. Ban Ivan Babonić suprotstavio se kralju, pa gubi bansku čast i gradove, koje u prvoj polovici 14. stoljeća zauzima novi ban, Mikac Prodanić. Njegov sin Akuš dobiva Ribnik izravno od kralja, a on ga doživotno daje svojoj ženi Jeleni. Nakon njezine smrti, grad nasljeđuje njihov sin Mikac, koji 1394. godine prodaje grad knezu Nikoli V. Frankopanu, nakon čega je gotovo dva stoljeća bio u posjedu Frankopana. Bernardin Frankopan smatra se graditeljem današnjeg poznatog grada Ribnika.[131]

Gradnja grada Ribnika datira se između 1394. i 1430. godine (od kada su Krčki stekli pravo na grad do godine kada je papa potvrdio Nikoli IV. novo ime i grb obitelji). Iznad izvornog, istočnog ulaza u grad kraj utočišne kule bio je isklesan stari grb (šesterokutna zvijezda u gornjem dijelu štita), a zamijenjen je novim; dva lava koja lome hljeb. Prema stilskim pojedinostima, Miletić gradnju grada ipak datira u kasnije razdoblje.[132]

4.5.2. ARHITEKTONSKE KARAKTERISTIKE RIBNIKA

Ribnik je kružnog tlocrta s dvije kule: istočnom četverokutnom (utočišna kula smještena obodno) i zapadnom peterokutnom (prislonjena na obrambeni zid). Razlikuju se dvije strukture: kasnosrednjovjekovna, donja, pravilno zidana priklesanim kamenom i sitnim, kamenim iverom u razini prizemlja i kata te novovjekovna, gornja u razini prvog kata. Na donjoj su razini brojni otvori s kamenim kasnogotičkim okvirima, a kasnije su probijena dvoja vrata i prozor. Gornja

[131] Miletić 2002: 18
[132] Miletić 2002: 21

je razina žbukana, a na njoj su veliki prozorski okviri s drvenom stolarijom. Na dvorišnim pročeljima su drveni trijemovi, a južna zgrada građena je kasnije, u drugoj polovici 19. stoljeća, uz jedan prizemni prozor s kamenim klesanim okvirom i ostatkom prozora s drvenom građom.[133] Kasnosrednjovjekovnom sloju pripada vanjsko pročelje grada u razini prizemlja i kata, zapadni zid istočne kule (do visine nešto više od prizemlja) i zid s unutarnjim vratima sjeverno od kule. Ti dijelovi imaju jednaku strukturu zida i iste detalje arhitektonske plastike.[134] Važna karakteristika starijeg sloja grada jest činjenica da nijedan prostor nije bio ožbukan (osim prostora prizemlja i drugog kata peterokatne kule, koji su ožbukani kasnije), iz čega Miletić zaključuje da je Ribnik ostao nedovršeni projekt.[135]

Istočna kula sagrađena je do razine zidova na prvom katu od približno jednog metra s debelim vanjskim zidovima. Prizemlje je bilo presvođeno bačvastim svodom, a po njegovoj sredini išao je pravilan otvor. Taj se prostor koristio kao tamnica i mjesto za skladištenje vode i hrane. Unutar vanjskog zida nalaze se vrata s klesanim okvirom, a spominje se i postojanje diživog mosta i drvenih vratnica, na što ukazuju sačuvane kamene konzole za osovinu i pravokutni utori za drvenu gredu s vanjske strane, te ležajevi za osovine i rupe za gredu s unutarnje strane.[136] Prilaz mostu sa svake strane trebale su štititi strijelnice, a ulaz je bio osiguran i s unutarnje strane dvorišnim vratima. Na gornju razinu kule vodile su stube.

Peterokutna kula na zapadnoj strani jedini je prostor u gradu s izgrađenim prostorima prizemlja, prvog i drugog kata.[137] Prizemlju i prvom katu pristupa se stubištem, kojim se spušta do vrata s klesanim kamenim okvirom, koja vode u stubište prema prvom katu peterokutne kule. Prostor prizemlja presvođen je bačvastim svodom, a tu su postavljene niše sa strijelnicama za obranu. Ulaz na kat kule je u južnom bočnom zidu, a nasuprot se nalazi pravokutni prozor s klesanim okvirom. Prvi je kat presvođen križno-rebrastim svodom, koji je zidan klesancima od sedre. Drugi kat presvođen je bačvastim svodom, a ulaz zatvaraju vrata s drvenim okvirom u istočnom zidu. Unutrašnjost je osvjetljena uz pomoć tri prozora.

Dvije spomenute kule povezuje kružni zid podignut u visini prizemlja i prvog kata; južna polovina zida dijelom je kružna, a ostatak zida je poligonalan. Uglovi su zidani klesancima, pa se osnovni oblik zida približava krugu.[138] U prizemlju obrambenog zida su tri tipa prozora: oblika polegnutog pravokutnika (s klesanim okvirom i oknom unutar kojeg su ugrađene kovane

[133] Miletić 2002: 20
[134] Miletić 2002: 20
[135] Miletić 2002: 21
[136] Miletić 2002: 21
[137] Miletić 2002: 22
[138] Miletić 2002: 22

rešetke), pravokutni i prozori okomito u zid. Tu su se nalazila i dva izljeva za vodu te dva sanitarna izljeva. Na prvom katu nalazila su se dva tipa prozora: prostrane niše s kamenim klupama i kamenim okvirom te utilitarni prostori (zahodi).[139]

Gradnja Ribnika bila je započeta prema definiranom projektu, no bila je prekinuta prije nego su svi elementi bili izgrađeni do kraja, dok neki (poput stambenih i gospodarskih prostora i kapele) nisu ni započeti. Prema planu, kod ulaza uz obrambeni zid trebala je nastati zgrada sa svim potrebnim sadržajima. Miletić zaključuje da su se najreprezentativniji dijelovi trebali nalaziti na zapadnoj i sjevernoj strani dvorišta, uz kapelu na zapadnoj strani palasa.[140]

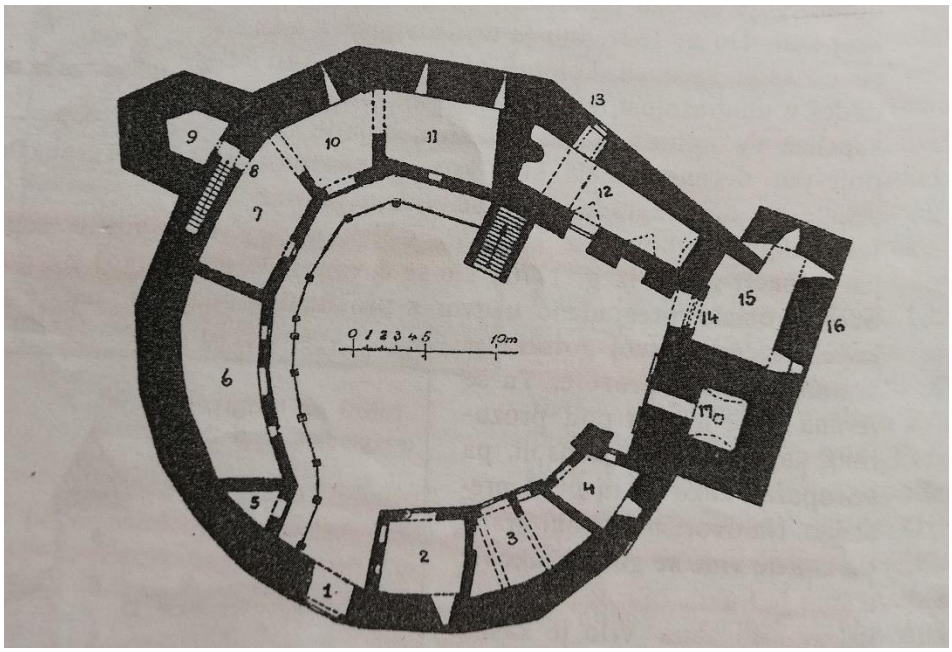

Slika 9. Tlocrt Ribnika (Szabo 2006, 54)

4.6. POSTMONGOLSKA FAZA OKIĆA

1293. godine gradom su zavladali Babonići, koji su u borbi protiv kralja Karla Roberta izgubili Okić 1327. godine. Erdődy kasnije postaju vlasnici grada, što im je potvrdio i kralj Vladislav II. 1494. godine te su zadržali grad i okolicu duži niz godina.

[139] Miletić 2002: 23
[140] Miletić 2002: 24

Z. Horvat naziva Okić jednim od najzanimljivijih hrvatskih burgova zbog njegovih brojnih ranih pregradnji: na zapadnom kraju nalaze se dvije dogradnje, a posljednja dogradnja produljuje grad prema zapadu dodavanjem „šilja“ i podebljanjem zidova s unutrašnje strane.[141]

Nepristupačnosti gradu doprinosi činjenica da prilikom gradnje nije napravljen nikakav put, pa je jedan dio sazidan znatno niže, a tu se nalazila stražarnica s tri prostorije. Szabo ističe da su sačuvani tek temelji kapele s polukružnom apsidom koja je bila sazidana na zaravanku[142], dok Miletić spominje i sačuvani zapadni obrambeni zid Okića te unutarnje ruševine.[143]

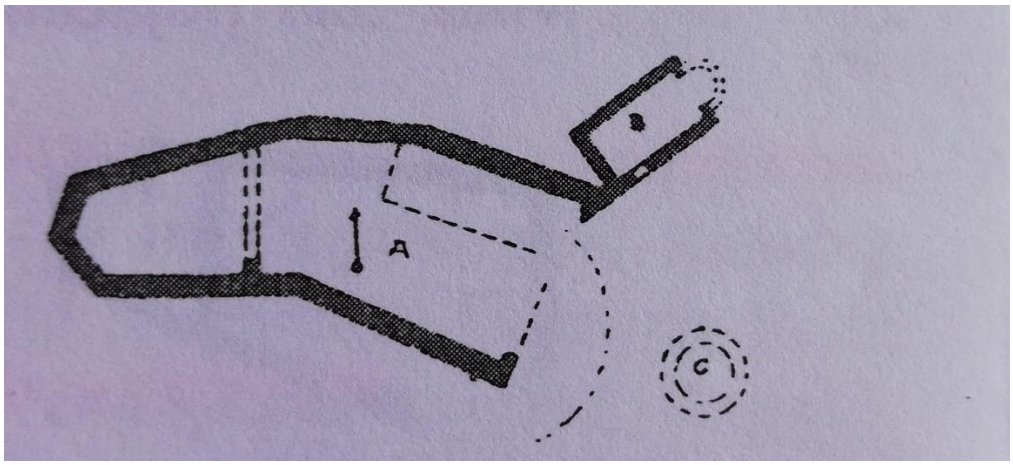

Slika 1. Tlocrt ostataka grada Okića (Szabo 2006, 47)

4.7. POSTMONGOLSKA FAZA KOSTAJNICE

U Kostajnicu između 1285. i 1294. godine dolaze franjevci koji su ovdje izgradili samostan, što dodatno govori o važnosti grada: franjevci su tijekom druge polovice 13. stoljeća podizali samostane gotovo isključivo u gradskim naseljima, pa se može zaključiti da je Kostajnica već krajem 13. stoljeća imala neka obilježja grada.[144]

U 13. i 14. stoljeću gradom su vladali knezovi Kostajnički. Udajom Ladislavove žene za Martina Frankopana, knezovi Frankopan dobivaju Kostajnicu u vlasništvo. Martin Frankopan vladao je mirno, što je bilo povoljno za razvoj Kostajnice: od sredine 15. stoljeća Kostajnica s utvrdom se u ispravama više ne naziva kaštel (*castellum*) već kastrum (*castrum*), što svjedoči o

[141] Horvat, Z. 2010: 45
[142] Szabo 2006: 53
[143] Miletić 2012: 12
[144] Slukan-Altić 2007: 9

porastu važnosti naselja i utvrde.[145] Nakon što je bila posjed vranskog priorata na čelu s Petrom Berislavićem, 1528. godine dolazi u vlasništvo Zrinskih. Poznato je da im je vlasništvo nad gradom potvrdio kralj Ferdinand darovnicom. Kostajnicu su Zrinski nazivali glavom i vratima cijele Hrvatske[146], no ona kasnije pada pod tursku vlast.

Zadaća Kostajnice bila je obrana prijelaza iz Bosne preko Une[147], stoga je uz Unu sagrađen grad u formi nepravilna trokuta. Iako se kaštel prvi put spominje tek 1420. godine, arheološki nalazi potvrđuju da je izgrađen tijekom druge polovine 14. stoljeća.[148] Grad je u prvoj fazi imao tlocrt u obliku trapeza s tri četverokutne kule i utvrdom s dva povezana ulaza, što otkriva stratešku funkciju Kostajnice. Ulaz u grad s najstarijom ulaznom kulom u Hrvatskoj[149] na istočnoj je strani, dok je južna strana porušena. Na sjeveru grada sačuvana su dva četverostrana tornja. Grad je imao i stambenu funkciju. S dolaskom franjevaca izgrađen je samostan na mjestu današnjeg groblja svete Ane uz istoimenu kapelicu. Samostan je imao uobičajenu strukturu i tlocrt: klaustar okružen samostanskim zgradama i crkvom na sjevernoj strani kompleksa. Jugozapadni je ugao samostana pod temeljima kasnije izgrađene kapele svete Ane, stoga im se tlocrti međusobno preklapaju.[150] Na području današnjeg grada nalazi se lokalitet crkva svetog Mihovila, koja se prvi put spominje 1334. godine kao župna crkva Goričkog arhiđakonata. Ta crkva bila je sjedište župe sve do oslobođenja Kostajnice od Osmanlija.

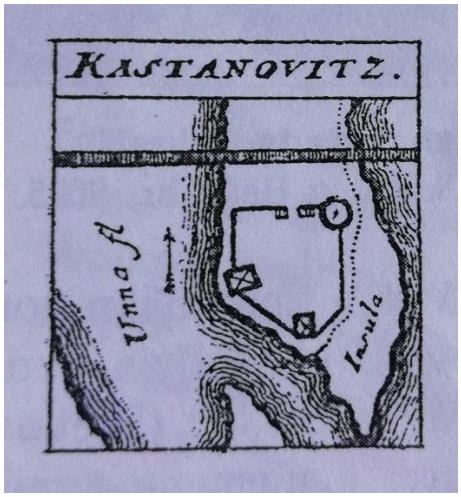

Slika 2. Tlocrt Kostajnice s Weigelove karte iz 1700. godine (Szabo 2006, 62)

[145] Slukan- Altić 2007: 5
[146] Kruhek, M. 2001: 76
[147] Szabo 2006: 66
[148] Slukan-Altić 2007: 10
[149] Miletić 2012: 146
[150] Slukan-Altić 2007: 12

4.8. POSTMONGOLSKA FAZA RUŽICA-GRADA KOD ORAHOVICE

Od predmongolskog utvrđenog zdanja Orahovice nije sačuvano mnogo, pa se kasnije zdanje iz razdoblja poslije mongolske provale opisuje s postmongolskim utvrdama. Godine 1357. grad u Orahovici spominje se kao kraljevski posjed.

Matijević smatra da je vrhunac Ružica-grada bio u doba vladavine Matije Korvina (1458.-1490. godine).[151] Kroničar na dvoru Matije Korvina Antonio Bonfini 1492.-1495. godine daje najstariji opis hrvatskog plemićkog grada – Ružice u djelu *Rerum Ungaricarum decades*. Ružica-grad zbog svoje veličine i funkcije smatra se i gradom i dvorom i tvrđavom. Sagrađen je od kamena lomljenca i cigle, s arhitektonskim detaljima od klesanog kamena.

Prema Matijević, Ružica-grad je građen u četiri faze.[152] Za ovaj rad posebno su zanimljive prva i druga faza. U prvoj fazi u 14. i 15. stoljeću izgrađen je teško dostupan utvrđeni palas. Palas je služio kao stambeni prostor vladara te kao spremište. Ta je građevina imala tri kata, a predvorje je dijelilo palaču na sjeverni i južni dio, od kojih se južni dio palače sastoji od tri prostorije s bačvastim svodom, dok se sjeverni dio palače sastojao od četiri prostorije s drvenim stropom.[153]

Početkom 15. stoljeća počinje druga faza gradnje Orahovice, u kojoj su izgrađene fortifikacije: zapadno od palasa na zid je nadograđena polukružna kula, dok je na istočnom dijelu izgrađena gotička kapela s poligonalnom apsidom i sakristijom. Spomenuta kapela jedna je od najvećih u tom razdoblju na području Slavonije.[154]

U grad se ulazilo preko mosta, dok se danas ulazi kroz urušenu kulu. Četverodijelna jezgra grada ima prilično pravilan oblik pravokutnika sa zašiljenom vanjskom stranom kraćeg južnog zida na padini, gdje je bio najpristupačniji prilaz - prema jugu se prostire ravnica.[155]

Na istočnom je dijelu gotička kapela koja je imala prostoriju za obranu. Na ovom mjestu grad je završavao polukružnim zidom, a graba ga je dijelila od susjednog brijega. Na polukružnom zidu nalazi se jedanaest strijelnica smještenih tako da pokrivaju cijelu ravnicu izvan grada. Na zapadnoj strani nalazi se toranj s renesansnim prozorima.[156]

---

[151] Matijević 2012: 138
[152] Matijević 2012: 147
[153] Matijević 2012: 147
[154] Matijević 2012: 150
[155] Miletić 2012: 215
[156] Szabo 2006: 135

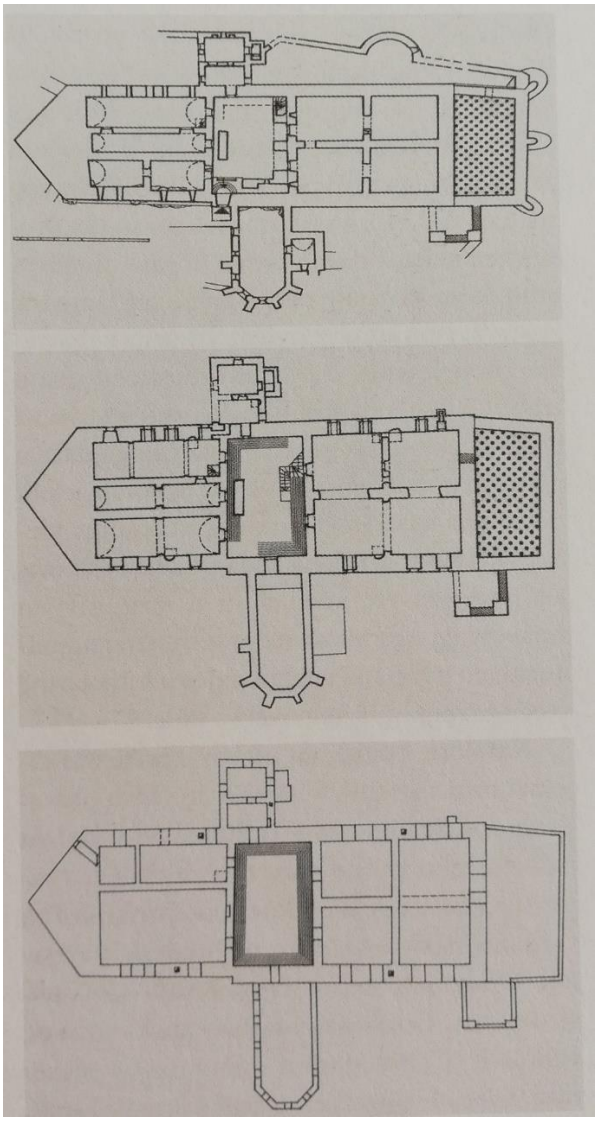

Slika 3.a. Ružica, palas, tlocrt prizemlja (Miletić prema Horvat 2012, 225)
Slika 3.b. Ružica, tlocrt 1. kata (Miletić prema Horvat 2012, 225)
Slika 3.c. Ružica, tlocrt 2. kata (Miletić prema Horvat 2012, 225)

4.9. POSTMONGOLSKA FAZA VELIKOG KALNIKA

Prema predaji, Veliki Kalnik jedan je od rijetkih predtatarskih burgova koji je odolio opsadi Mongola. Prema Szabi, utvrda Veliki Kalnik postojao je još u doba narodnih kraljeva, što nije potvrđeno nakon istraživanja grada.[157] To je mjesto uređivano od davnina. Kompleks srednjovjekovnih utvrda nastajao je od 12. stoljeća. Sastoji se od dva dijela: gornjega i donjega.

[157] Szabo 2006: 94

Szabo ističe da je još Kukuljević opazio da je gornji dio Velikog Kalnika stariji, a donji noviji. Postoji nekoliko darovnica koje vjerojatno govore o Velikom Kalniku; najstarija je iz 1243. One dokazuju da je Kalnik isprva bio u posjedu kraljeva, ali su njime upravljali župani ili banovi. 1270. godine kralj Stjepan poklonio je Kalnik banu Rolandu od plemena Ratoldova. Često su se mijenjali vlasnici grada- izmjenjivali su se kraljevi, zagrebačka bispkupija i poznate plemenitaške obitelji: Celjski, Draškovići, Orehovački, Keglevići, Patačići, Ožegovići, a 1409. godine grad dobiva i žena kralja Sigismunda, kraljica Barbara Celjska. Krajem XVII. stoljeća dogodio se potres koji je uništio i razrušio Veliki Kalnik.

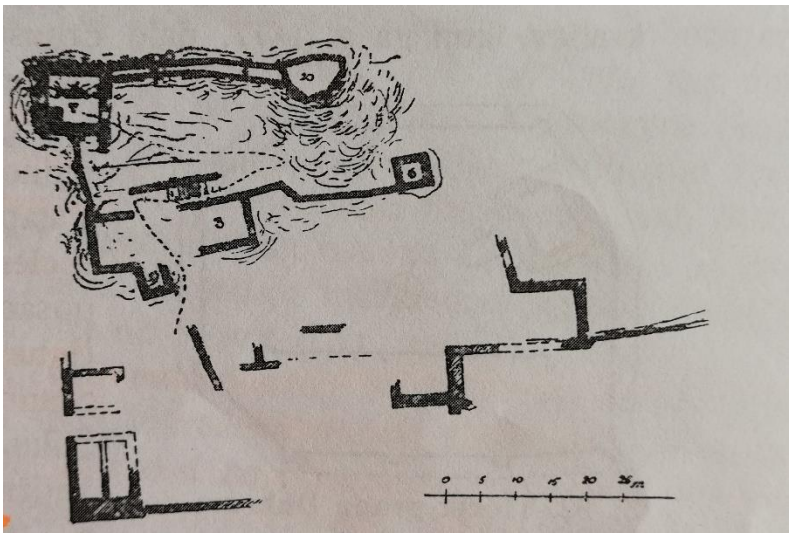

Slika 4. Tlocrt ruševina Velikog Kalnika. Gornji dio su ostaci staroga burga, donji dio je ostatak kasnijega dvora (Szabo 2006, 103)

Gornji dio grada datira se u staro srednjovjekovlje; premda su u njemu boravili vladari, bio je vrlo malen. Uz utvrdu je stajala i kapela s polukružnom apsidom a tradicijski se vjeruje da je bila posvećena svetoj Katarini. Čvrsta kula imala je uglove utvrđene tesanim kamenom te je predstavljala glavno obitavalište grada, a dva potpornjaka gotskog tipa jačaju utvrdu. Hodnik je povezivao utvrdu s kulom, a u prizemlju kule bila su dvoja vrata s gotičkim dovratnicima. Velik dio prizemlja u ulaznoj zoni zauzima živa stijena koja se izdiže prema sjevernom zidu. Dva su tipa prozora, ovisno na kojem katu se nalaze: na gornjem katu su češki prozori, dok su u prizemlju prozori s polukružnim lukovima. Kaštel je izgrađen na padini ispod Velikog Kalnika, a smatra se da je ovdje bio ulaz zbog najlakšeg pristupa gradu.

5. POTENCIJAL ZA RAZVOJ TURIZMA SREDNJOVJEKOVNIH UTVRĐENIH GRADOVA KONTINENTALNE HRVATSKE

5.1. TURIZAM – DEFINICIJA

Turizam je ukupnost odnosa i pojava koji proizlaze iz putovanja i boravka posjetitelja nekog mjesta, ako je takvo putovanje poduzeto radi odmora i uživanja te se njime ne zasniva stalno prebivalište i ne poduzima neka gospodarska djelatnost; gospodarska djelatnost koja obuhvaća turistička kretanja i sve odnose koji proizlaze iz takvih kretanja.[158] UNWTO definira turista kao osobu koja putuje izvan svoje sredine kraće od dvanaest mjeseci, a glavna svrha njezina putovanja jest odmor, relaksacija, rekreacija, dok su glavni razlozi putovanja su privatni (obiteljski, zdravstveni, religiozni) ili profesionalni (stručni, poslovni).

Turizam zauzima važno mjesto u gospodarstvu svake zemlje koja se njime koristi. Osnovne funkcije turizma dijele se na društvene i ekonomske. Društvene funkcije turizma obogaćuju turizam kao proces humanističkim vrijednostima, a dijele se na one s neposrednim djelovanjem (zdravstvene, rekreacijske i kulturne funkcije) i s posrednim djelovanjem (socijalne, obrazovne i političke funkcije).[159] Ekonomske funkcije turizma usmjerene su na doprinos gospodarskoj slici države u kojoj se odvija, a razvoj turizma s ekonomske strane rezultira turističkom potrošnjom, investiranjem, aktiviranjem potencijalnih turističkih zona, izvozom roba i usluga, povećanjem nezaposlenosti, a time i razvojem manje razvijenih područja neke zemlje.

Turizam se dijeli na masovni (veliki broj turista, niske cijene, organiziranja putovanja) i alternativni, tj. održivi turizam (ponuda se prilagođava potražnji turista). Kada se turistička ponuda prilagođava specifičnom interesu turista (zasnovana na prirodnim resursima: zdravstveni, sportski, ekoturizam, seoski, lovni i ribolovni, nautički turizam... te zasnovana na društvenim resursima: kongresni, kulturni, gastronomski, enofilski, vjerski, povijesni turizam...), tada se govori o specifičnim oblicima turizma.

Vrste turizma razlikuju se prema trajanju boravka, stupnju mobilnosti, dobnoj strukturi, nacionalnoj pripadnosti, načinu organizacije putovanja, broju sudionika, godišnjem dobu, prostoru koji obuhvaća dolazak i na kojem se odvija putovanje, vremenu kada je resurs najatraktivniji za posjetu itd.

---

[158] Turizam. URL: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62763/ (10.lipnja 2018.)
[159] Turizam. URL: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62763/ (10.lipnja 2018.)

5.2. RAZVOJ TURIZMA U SVIJETU I HRVATSKOJ

Turizam se javlja još u srednjem vijeku (sportske igre, hodočašća, odlasci na viteške turnire, istraživačka putovanja), no kao organizirana aktivnost s gospodarskim značenjem razvija se pojavom industrijske revolucije. Tada je omogućen razvoj turističkih potencijala, a time oni postaju i dostupniji široj publici. Razvoj modernoga turizma dijeli se na tri faze: početnu (1850. – 1914.), razvojnu (1914. – 1945.) i visoku (od 1945. na dalje - faza masovnog turizma).[160] Turizam je jedan od temeljnih pokretača globalnog gospodarstva, ali i društvenog razvoja sa stalnim rastom.

U Hrvatskoj se turizam također razvijao u fazama. Prva faza (do druge polovice 19. stoljeća) u kojoj se osnivaju prva lječilišna središta u kontinentalnom dijelu Hrvatske, a Zadar je važna postaja na hodočasšćima u Svetu zemlju. U drugoj fazi (do I. svjetskog rata) grade se cestovne i željezničke prometnice te se uvode parobrodske linije, čime se povezuje kontinent s morem, ali i Hrvatska s ostalim zemljama. Grade se prvi hoteli po cijeloj zemlji, organiziraju se istraživačka putovanja na obalu i Velebit, a razvija se i lječilišni turizam (najviše na Kvarneru).

Između dva svjetska rata turizam u Hrvatskoj doživljava svoj procvat, a zbog toga dolazi do daljnjeg procesa otvaranja prema turistima (uspostavljaju se domaće i međunarodne zrakoplovne linije, uvode se boravišne pristojbe, otvaraju mjenjačnice...). Nakon II. svjetskog rata obnavlja se uništeno, a zatim dolazi do nacionalizacije: proglašavaju se nacionalni parkovi i parkovi prirode, osnivaju se dramski, filmski i glazbeni festivali, od kojih se brojni i danas održavaju.

1960-ih godina počinju se graditi turistički objekti i turistička naselja. Početkom 1990-ih godina dolazi do privatizacije turističkih poduzeća, dok je turizam u Hrvatskoj tijekom Domovinskog rata gotovo uništen. Tada su se izgrađeni turistički objekti koristili za smještaj mnogobrojnih prognanika. Nakon kraja rata hrvatski se turizam ponovno polako budi, da bi nakon 2000. godine niz hrvatskih mjesta zabilježio značajan porast turista (inozemnih pogotovo). Svaka nova turistička sezona bilježi rast.

Ipak, turizam je uglavnom razvijen na obali Jadranskog mora koje svojom čistoćom, toplinom i ljepotom privlači velik broj turista više od stoljeća. Prema podacima iz 2015. godine, ukupno je 23 odredišta s milijun noćenja, a ta odredišta čine 51,5% ukupnih noćenja u

[160] Turizam. URL: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62763/ (10.lipnja 2018.)

Hrvatskoj. Na popisu spomenutih vodećih odredišta samo je jedna na području kontinentalne Hrvatske, a to je grad Zagreb. Spomenuti podaci dokaz su geografske neravnomjernosti korištenja baštine, koja dovodi do manje razvijenosti kontinentalnog turizma, za kojeg ima puno prostora i potencijala. Više je segmenata koji potvrđuju mogućnosti: blaga i umjerena klima kontinentalnog prostora Hrvatske daje mogućnost razvoja različitih oblika turizma tokom cijele godine; reljefne karakteristike ocrtavaju raznolikost prostora hrvatske zemlje, gdje je, osim mora, vidljivo reljefno blago u obliku planina, brežuljaka i ravnica.

Povijest hrvatskih prostora jedan je od važnijih segmenata za razvoj društvenih funkcija turizma u Hrvatskoj, a time i specifičnih oblika turizma. Višestoljetna hrvatska povijest prožeta je raznim multikulturalnim utjecajima, a time gradnja vlastitog identiteta u takvim okolnostima ima još veći značaj. Ako se turizam promatra kao priča i prenošenje doživljaja, tada je potpuno jasno da kontinentalna Hrvatska može konkurirati priobalju i otocima u turističkom smislu te se koristiti kao prenositelj povijesne priče. Također, turizam može biti veliki poticaj i sredstvo očuvanja srednjovjekovnih utvrđenih gradova, a istodobno činitelj gospodarskog i kulturnog razvoja manje propulzivnih područja kontinentalne Hrvatske.

5.3. ZAŠTITA, OČUVANJE I KORIŠTENJE KULTURNE BAŠTINE

Stanje očuvanosti hrvatskih plemićkih gradova nije svugdje isto; neki su sačuvani, održavaju se te su preuređeni, a koriste se u svrhu turističke promidžbe, ali većina njih ostala je sačuvana u tragovima i ostacima. Razlozi su raznovrsni: prirodne katastrofe (najčešće potresi), ratne katastrofe (kroz povijest pa do najnovijeg doba), ljudska nebriga i neodržavanje, prirodni čimbenici (oborine, mikroorganizmi, starenje materijala), nedostatak financijskih sredstava, nepoštivanje zakonskih propisa, neriješeni imovinsko-pravni odnosi, nedostatak svijesti o vrijednosti baštine, neodgovarajući građevinski zahvati. Gradovi su izloženi stalnim utjecajima, a njihov položaj, teža dostupnost i manjak dokumentacije čine ih dodatno izoliranima.

Konvencijom za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine, koju je pripremio UNESCO, a prihvaćena je 1972. godine na Generalnoj konvenciji UNESCO-a u Parizu, regulira se pitanje zaštite kulturne i prirodne svjetske baštine. Smatrajući da bi se pogoršenjem stanja ili nestankom bilo kojeg elementa vrijedne kulturne ili materijalne baštine oštetila i osiromašila baština svih naroda svijeta, UNESCO podsjeća na svoje zadaće: očuvanje, povećanje i štićenje svjetske baštine te širenje znanja. Konvencija za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine

definira kulturnu i prirodnu baštinu, govori o nacionalnoj i internacionalnoj potrebi za zaštitom baštine, imenuje Međunarodno povjerenstvo, određuje uvjete za međunarodnu pomoć i obrazovne programe. Prema članku 5., da bi mogla osigurati učinkovitu zaštitu, očuvanje i prezentaciju kulturnih i prirodnih dobara iznimne univerzalne vrijednosti na svojem teritoriju, država mora: nastojati da baština bude uključena u život zajednica i zaštita integrirana u njihove planove, imati ustanovu odgovornu za zaštitu, zajedno s centrima za obuku, provoditi studije i istraživanja za daljnje očuvanje, provoditi zakonske, znanstvene, stručne, administrativne i financijske mjere.

Prema Strategiji zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015. koju je sastavilo Ministarstvo kulture, kulturna je baština neobnovljiv i ograničen resurs koji zahtijeva očuvanje, skrb, vrednovanje i korištenje prema načelu održivosti, te je spomenuto ministarstvo zaduženo za brigu i odredbe o korištenju tog materijalnog dobra.[161] Njihovi prijedlozi za rješavanje problema očuvanja su: uvođenje učinkovitog sustava registracije i informatizacije kulturne baštine, kojom bi se osiguralo brzo, efikasno i kvalitetno planiranje i određivanje prioriteta u financiranju zaštite i očuvanja, nadziranje i poticanje politikom koncesija i licencija u restauratorsko-konzervatorskoj djelatnosti, dodatno financiranje iz međunarodnih i privatnih izvora, provođenje zakonskih regulativa u svrhu osiguravanja dodatnih sredstava preko intelektualnog vlasništva i kazni za oštećivanje kulturne baštine. Naglašava se važnost uključivanja, uz Ministarstvo kulture, tijela državne uprave, jedinica lokalne i regionalne samouprave, civilnog društva i privatnih vlasnika.

Kulturna baština promatra se kao resurs s potencijalom za razvoj i mogućnostima korištenja u skladu s održivim razvojem. Veliku važnost pritom ima i konzervatorsko – restauratorska djelatnost, čiji je osnovni cilj valorizacija, zaštita i materijalno očuvanje kulturnih dobara Hrvatske kao osnovnog preduvjeta za prenošenje naslijeđenih vrijednosti i njihovo gospodarsko korištenje.[162] Održivi razvoj omogućava se korištenjem, koje donosi nove prihode, iz kojih se dio ponovno ulaže u obnovu i zaštitu. Korištenje se vrši kroz dva oblika: kulturni turizam i poduzetništvo utemeljeno na kulturnoj baštini.

---

[161] Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015. URL: http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf/ (13. lipnja 2018.)

[162] Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf/ (13. lipnja 2018.)

Problemi vezani uz kulturni turizam je nepovezanost resursa u projekte i projekata u programe kako bi se upravljalo cijelom destinacijom, ali i nedovoljan marketinški plan, što dovodi do slabe percepcije Hrvatske kao zemlje kulturnog turizma. Poduzetništvo utemeljeno na kulturnoj baštini određuje se kao skupina djelatnosti čijim proizvodima i uslugama komercijalnu vrijednost daje kreativni rad utemeljen na poznavanju povijesti, umjetnosti i kulture.[163] U pravilu se financiraju od strane privatnika i pridonose njegovanju i predstavljanju identiteta. Kroz razvoj umjetničkih segmenata, obrta, festivala, izložbi, ali i informiranje, promociju, marketing i istraživanje može se iskoristiti velik razvojni potencijal takvog oblika poduzetništva. Ipak, prije svega važno bi bilo educirati stručnjake u tom smjeru, za što još uvijek nema mogućnosti zbog nepostojanja institucije ili multidisciplinarnog programa koji bi omogućio stjecanje znanja za to područje.

5.4. MARKETING U TURIZMU

Poslovanje u turizmu zbog promjenjivog i kompleksnog okruženja sve je teže bez organiziranog marketinškog planiranja strategija.[164] Proizvod koji se promovira spaja ponudu i potražnju. U ovom slučaju, proizvod (plemićke utvrde kontinentalne Hrvatske) ima potrebu za većom promocijom, kojom se stvara potražnja za njim. Što se tiče same potražnje, prema Andrliću, javljaju se kompleksniji paketi motiva za putovanjem jer uz glavni motiv (kupanje, odmor, kultura), javljaju se motivi za odlazak na putovanje poput užitka, aktivnosti u prirodi, emocije, rekreacija i zdravlje.[165] Zbog tog razloga postoji potencijalna mogućnost za širenje hrvatske turističke ponude upravo na kontinentalni dio koji ima svoja prirodna, kulturna i povijesna bogatstva. Pritom je važno iskoristiti hrvatski strateški položaj (dobru povezanost s ostatkom Europe), ali i popriličnu sigurnost, što je u današnjem svijetu važan segment za razvoj turizma. Potrebno je postaviti marketinške ciljeve, što se može uraditi uz pomoć usporedbe europske ponude tog tipa.

[163] Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015., http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf/ (13. lipnja 2018.)
[164] Andrlić 2007: 86
[165] Andrlić 2007: 88

5.4.1. SREDNJOVJEKOVNI UTVRĐENI GRADOVI U TURISTIČKOJ PONUDI EUROPSKIH ZEMALJA; PRIMJER: NJEMAČKA

Jedna od najpoznatijih turističkih ruta ovog tipa je obilazak srednjovjekovnih gradova u Bavarskoj. Jedan od najboljih primjera je Rothenburg, jedan od najočuvanijih srednjovjekovnih gradova koji godišnje posjete milijuni turista. Ostali gradovi koji, zajedno sa srednjovjekovnim burgovima unutar njih, najčešće ulaze u tu turističku ponudu su: Regensburg, Nűrnberg, Passau, Lindau. U Njemačkoj postoje i ostali srednjovjekovni gradovi koji su turistička atrakcija: Heidelberg, Cochem, Meissen, Lűbeck, Rűdesheim am Rhein.

Neke od najljepših njemačkih tvrđava koje su nastale u srednjem vijeku, kasnije su obnovljene: Eltz, Burghausen, Wartburg, burg u Nűrnbergu, Marksburg, Rheinstein, Satzvey, Meersburg... Ponuda je proširena vinskim putevima, muzejima, ponudom koja privlači kolekcionare različitih vrsta, festivalima... Važna razlika je u očuvanosti navedenih gradova, pa se ponuda u kontinentalnoj Hrvatskoj treba prilagoditi sačuvanom i održanom, uz bogati doprinos prirodnog bogatstva u neposrednim blizinama, povijesnoj priči i kulturi na više razina.

5.4.2. STRATEGIJE MARKETINGA ZA RAZVOJ TURIZMA KONTINENTALNE HRVATSKE I NAMJENA SREDNJOVJEKOVNIH UTVRĐENIH GRADOVA

U svijetu gdje se informacije šire velikom brzinom zahvaljujući Internetu, važno je koristiti strategiju digitalnog marketinga za promidžbu proizvoda. U ovom slučaju, primarno je sakupiti dostupne informacije, koje su dostupne u većoj ili manjoj mjeri upravo na Internetu, ali i u knjižnicama, te napraviti bazu podataka za sve plemićke gradove kontinentalne Hrvatske, bez obzira na njihovo stanje očuvanosti. Baza podataka trebala bi sadržavati povijesne podatke (o datiranju gradnje, vlasnicima koji su posjedovali grad kroz povijest, pojašnjenju imena itd.), ali i arhitektonske podatke, zbog opširnije publike koja bi se informirala o navedenoj temi. Važno je uključiti multimedijalni dio, poput virtualnog obilaska gradova ili ruševina koje su ostale na mjestu gradova.

Oglašavanjem putem medija i društvenih mreža proširile bi se vijest na veće mase, a to uključuje i različite interese potencijalnih turista. Otvaraju se mogućnosti za razvoj povijesnog turizma (razvoj muzeja koji su povezani s povijesnom pozadinom kraja), sportskog turizma

(rute koje uključuju organizirana penjanja ili šetnje do određenih lokacija), gastronomskog turizma (zbog široke gastronomske ponude kontinentalne Hrvatske, prilikom čega se otvara mogućnost stvaranja restorana s tradicionalnim jelima tog kraja u neposrednoj blizini ili podno plemićkog grada), enološkog turizma (stvaranje novih i povezivanje postojećih vinskih puteva s prostorom u neposrednoj blizini plemićkih gradova ili njihovih ostataka), vjerskog turizma (obnoviti postojeće lokacije do stanja u kojima je siguran boravak u njima te održavati misna slavlja za npr. velike blagdane ili blagdane posvećene zaštitnicima po kojima su crkve nekada nosile svoje ime).

Lokalna zajednica prvenstveno bi imala važnu ulogu u osiguravanju osnovnih uvjeta za prilaz terenu (organizirano čišćenje, raskrčavanje, osiguravanje sigurnosti na postojećoj infrastrukturi). Restauracija je na nekim mjestima gotovo ili potpuno nemoguća, a na mjestima gdje je moguća potreban je velik iznos novca za stvaranje savršenih uvjeta, kao što je to primjer u Njemačkoj. Ipak, i postojeći materijal može biti dovoljan za razvoj novih turističkih ruta. Povezivanjem kroz organizirane turističke rute više obližnjih plemićkih gradova i postojeće prirodne baštine s novostvorenim turističkim atrakcijama, odmaralištima, stvaranjem festivala u duhu srednjeg vijeka (npr. viteški festivali s uključenim srednjovjekovnih turnirima, koncertima, ugostiteljskim sadržajima), uz promidžbu putem organiziranih strategija digitalnog marketinga, stvorila bi se nova ponuda koja bi nadopunila postojeću. Navedenim opcijama otvara se mogućnost zapošljavanja lokalnog stanovništva, te izgradnje novih kapaciteta privatnog smještaja (primjerica suvremenog prostora s detaljima koji stvaraju ugođaj srednjovjekovnog ambijenta).

Neki hrvatski srednjovjekovni plemićki gradovi već se koriste u turističke svrhe, primjerice Medvedgrad. Događanja poput Srednjovjekovnih dana na Medvednici i Medvedgradskih glazbenih večeri pokušaji su privlačenja turista. Objekt radi sezonski pa se prema tome izvode obilasci uz stručno vođenje ili bez njega. Prostor palasa moguće je unajmiti u svrhu prezentacija. 1994. godine pod južnom kulom podignut je spomenik kipara Kuzme Kovačića-Oltar domovine, kao važno memorijalno mjesto za državne svečanosti. U kapelici sv. Filipa i Jakova održavaju se misna slavlja. Do Medvedgrada je moguće doći pješke, automobilom i javnim prijevozom uz hod.

S obzirom da je Medvedgrad bio dovoljno sačuvan da ga stručnjaci Restauratorskog zavoda rekonstruiraju do te mjere da je atraktivan i otvoren za posjetitelje, važno bi ga bilo još više uključiti u turističku ponudu grada Zagreba, koji ima porast posjetitelja. Očuvanje trenutnog stanja je primarno, uz stalno omogućavanje čistoće prostora i prilaznog puta. Postoji potencijal

razvoja hrvatske kontinentalne gastronomske ponude podno grada. Moguće su organizacije izložbi, festivala vina ili hrane, projekcije filmova ili predstava (tematskih, srednjovjekovnih, poput *Zlatareva zlata* ili festivala). Postojeće biciklističke i planinarske staze mogle bi se više koristiti u svrhu razvoja sportskog turizma uz organizaciju utrka ili grupnih šetnji. Također, postojeći edukativni programi za djecu mogli bi se proširiti i na programe za odrasle ili umirovljenike. Brojne legende koje su karakteristične za ovaj kraj (legende o coprnicama, šumska mitologija, legenda o Crnoj Kraljici) otvaraju mogućnosti za tematske radionice u prirodi poput, primjerice, potrage za blagom Crne Kraljice.

Organizirane rute s educiranim vodstvom mogu se proširiti na: obilazak centra grada uz osiguran prijevoz te šetnju do Medvedgrada, rudnik Zrinski i spilju Veternicu kao obvezno odredište i upoznavanje flore i faune Medvednice, mlinove, gdje je moguće otvoriti male muzeje ili restorane tradicionalne kontinentalne hrane.

Na svakom od spomenutih hrvatskih srednjovjekovnih utvrda može se koristiti sličan princip za njihov razvoj. Sokolac se nalazi na vidljivom mjestu s auto-ceste, te se njegova frekventna pozicija može iskoristiti u vrijeme turističke sezone. Uz dovoljno naglašene putokaze koji slikovno prikazuju povijesnu vrijednost lokaliteta i prirodno bogatstvo, Sokolac može postati jedna od stanica za predah uz razvoj ugostiteljstva u neposrednoj okolici. Ponuda hrane može se bazirati na tradicionalnim ličkim specijalitetima i lokalnim delicijama. Grad se može već postojećim biciklističkim ili planinarskim stazama povezati s okolnim srednjovjekovnim gradovima Frankopana. Uz ostale sakralne objekte koji se mogu vidjeti u Brinju, sam plemićki grad nudi otvorenu stalnu izložbu „Plemićki grad Sokolac“ koju je realizirao Hrvatski povijesni muzej, a autor izložbe je Drago Miletić. U obilazak se mogu uključiti kuće građene kamenom i drvom te pokrivene šindrom, koje su poseban oblik tradicijske arhitekture. Južno od Brinja nalazi se spilja Sinčić i Rokina jama, koje se također mogu uključiti u obilazak. Neke od legendi koje su povezane sa Sokolcem mogu se iskoristiti kao turistički potencijal: primjerice, legenda o ženidbi jednog od francuskih kraljeva može se pretočiti u višejezičnu dramsku predstavu, a uz to se može održavati srednjovjekovni festival ispod grada. Također, legenda o energetskim moćima uzvišenja na kojem se Sokolac nalazi može se koristiti za turističku promidžbu.

Veliki Tabor je najznačajniji naš sačuvani plemićki grad, o čemu svjedoči i činjenica da je uvršten na Pristupnu listu UNESCO-a Republike Hrvatske. U Velikom Taboru postoji muzej, koji je sastavni dio Muzeja Hrvatskog zagorja. Jedna od zanimljivosti muzeja su sačuvani kamini i peći unutar muzeja s brojnim kasnogotičkim i renesansnim motivima, ali i legende i

priče uz kostimirano vodstvo. Veliki Tabor uključen je u turističku ponudu Hrvatskog zagorja; uz muzej, podno kula održava se viteški turnir, domaći festival kratkog filma – Tabor film festival.

Moguće je iskoristiti svaki povijesni ostatak koji još uvijek postoji uz dodatne sadržaje i priču koja „prodaje“ proizvod (povijesna tradicija), ali je pritom najvažnije osigurati prostor kako bi bio siguran za posjetitelje. Važan segment u tome ima i nužnost stvaranja boljih prilaza gradovima, kako bi rute bile apsolutno sigurne za turiste. Uz mogućnost povezivanja hrvatske ponude s emitivnim tržištem Njemačke, Italije, Slovenije i Austrije, zemljama bogatim sličnom vrstom kulturne baštine, otvara se mogućnost širenja ponude na još veći broj turista zainteresiranih za ovakav oblik turizma.

6. ZAKLJUČAK

Hrvatska materijalna kulturna baština srednjeg vijeka s područja kontinentalne Hrvatske još je uvijek nedovoljno istražen, predstavljen i iskorišten segment hrvatskog identiteta. Kroz burnu povijest hrvatskog srednjeg vijeka razvijao se proces nastanka plemićkih gradova još od početka raspadanja Rimskog Carstva. Proces se razvijao od korištenja drugih materijala i tehnika te načina gradnje; od drveta kao glavnog građevinskog materijala, te drvenih obrambenih kula okruženih palisadama i grabama ispunjenim vodom, do kamenom zidanih i mortom vezanih struktura kula, s kojima se s vremenom razvio cijeli obrambeni sustav (zid, kule, branič – kule) sa stambenim dijelom (palasom, najčešće kapelom i dodatnim gospodarskim zgradama).

Razvoj obrambenih zdanja odgovor je na način ratovanja. U Hrvatskoj je prijelomni događaj za razvoj gradnje bila provala Mongola 1241./1242. godine. Bitkom na rijeci Šaj kraljevska vojska je izgubila, a kralj Bela IV. bježi te se sklanja u Zagreb (što se dovodi u vezu s izgradnjom Medvedgrada) pa sve do Trogira. Prilikom bijega, kralj Bela IV. uvjerio se u nedostatke do tada izgrađenih obrambenih zdanja te počinje dijeliti gradovima povlastice slobodnih kraljevskih gradova kako bi potaknuo izgradnju sigurnijeg sustava obrane u slučaju ponovne provale. Prije mongolske provale izgrađeni su, primjerice, Okić, Kostajnica, Orahovica i Veliki Kalnik, što je izvedeni zaključak prema dokumentacijama koje postoje kao dokazi s navedenim godinama i izvedenim datacijama. Nakon provale Mongola nastali su: Medvedgrad, Brinje (Sokolac), Veliki Tabor, Ribnik, Lipovec, Đurđevac, Krapina, Lobor, Modruš, Ozalj, Zrin, Ilok i brojni drugi.

Zbog promjene povijesnih prilika, dolazi do napuštanja plemićkih gradova. Zbog nedostatka svijesti o vrijednosti te kulturne baštine, oni plemićki gradovi koji nisu bili u funkciji propadaju. Neki plemićki gradovi su se kasnije razvijali i nadograđivali te počeli pretvarati u dvorce i palače. Razvojem i restauracijom nekim se burgovima time čak povećava vrijednost, s obzirom na kontinuitet nastavanja i trajanja života u njima, dok neke recentne adaptacije umanjuju njihovu vrijednost.

Hrvatski turizam razvijeniji je na obali, dok potencijal turizma u kontinentalnoj Hrvatskoj još nije dovoljno iskorišten. Kontinentalna Hrvatska svojim geografskim obilježjima, kulturnim dobrima i postojećim identitetom ima velik potencijal za razvoj turizma. Turizam može biti poticaj i sredstvo očuvanja kulturne baštine napose srednjovjekovnih utvrđenih plemićkih

gradova, ali i činitelj gospodarskog i kulturnog razvoja manje propulzivnih područja kontinentalne Hrvatske. S obzirom da postoji graditeljska baština koja nije u funkciji te je zanemarena i izložena propadanju, važno je da dobije funkciju u službi turizma koja ne bi bila suviše invazivna. Važno je pravilno odrediti funkciju pojedine kako turizam ne bi uništio kulturne vrednote. Na taj način zaboravljena baština bi mogla pridonijeti očuvanju srednjovjekovnih utvrđenih plemićkih gradova. Takvo rješenje problema sukladno je i s UNESCO-vim stavom o očuvanju kulturne baštine pomoću uključenja u život zajednice, a prilikom čega je potrebno educirati. Na primjeru Medvedgrada vidljivo je da postoje potencijali i prostor za proširenje postojeće turističke ponude u svrhu razvoja kontinentalnog turizma.

Srednjovjekovni plemićki gradovi danas su u boljem ili lošijem stanju, što zbog prirodnih i ratnih događanja, što zbog ljudske nebrige i nedostatka financiranja. Čini se da ne postoji dostatan interes za očuvanje plemićkih gradova, za njihovu aktivnu zaštitu, saniranje i statičku konsolidaciju, koja je preduvjet očuvanja materijalne supstance nepokretnih kulturnih dobara. Važno je podizati razinu svijesti pojedinaca, ali i zajednice o važnosti kulturne baštine, o njezinoj vrijednosti i održivom korištenju. Stoga, potrebno je poticati razvoj kulturnog turizma i poduzetništva utemeljenog na kulturnoj baštini, koristiti mogućnosti digitalizacije i biti svjestan vlastitog bogatstva.

7. POPIS LITERATURE

1) Andrlić, B. (2007.) "Primjena e-marketinga u turizmu", u: *Poslovna izvrsnost: znanstveni časopis za promicanje kulture kvalitete u poslovne izvrsnosti*, sv. 1 (2): 86.

2) Čikara, D., Ćurić, A. (2011.) "O prvotnom izgledu i dataciji velikotaborske utvrde", u: *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, sv. 54 (1): 70.

3) Horvat, A. (1969.) "Pieta u Brinju", u: *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, sv. 12-13 (1): 80.

4) Horvat, A. (1973.) "Drvena gotička Madona iz Brinja", u: *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, sv. 16-17 (1): 39.

5) Horvat, Z. (1984.-1985.) "Burg u Brinju i njegova kapela", u: *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, vol. 27/28: 41-67, 233.

6) Horvat, Z. (2000.) "Srednjovjekovna sakralna arhitektura u Brinju i okolici", u: *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 27 (1): 140.

7) Horvat, Z. (2008.) "Pozicije burgova tijekom 13.-15. stoljeća", u: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, sv. 1 (35): 22-39.

8) Horvat, Z. (2010.) "Stilska stratigrafija burgova 13.-15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj", u: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, sv. 18 (1, 39): 42-61. Preuzeto s https://hrcak.srce.hr/54279

9) Leksikografski zavod Miroslava Krleže. http://www.lzmk.hr/

10) Klaić, N. (1987.) *Medvedgrad i njegovi gospodari*, Zagreb: Globus.

11) Kruhek, M. (2011.) "Kostajnica u protuturskoj obrani Hrvatskoga Kraljevstva", u: *Povijesni prilozi* sv. 21(21): 71-94. Preuzeto s http://hrcak.srce.hr/28734

12) Majer, K., Mavar, R. (2007.) "Oslikana pročelja velikotaborskog palasa", u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, str.148.

13) Malinar, H. (2014.) "Prilog za daljnje istraživanje Medvedgrada", u: *Portal: godišnjak Krvatskoga restauratorskog zavoda*, str. 75.

14) Matijević, M. (2012.) "Ružica grad", u: *Rostra: časopis studenata povijesti Sveučilišta u*

Zadru, sv. 5 (5): 138-169. Preuzeto s http://hrcak.srce.hr/169390

15) Miletić, D. (1984.) "Zagreb Medvedgrad Medvednica", u: *Kaj: časopis za kulturu i prosvjetu*, god. 17, sv. 6: 65-92.

16) Miletić, D., Valjato-Fabris, M. (2003.) *Sokolac - frankopanski plemićki grad u Brinju*, Zagreb: Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture

17) Miletić, D., Valjato-Fabris, M. (1987.) *Kapela sv. Filipa i Jakova na Medvedgradu*, Zagreb: Repulički zavod za zaštitu spomenika kulture

18) Miletić, D. (1996.) "Velikotaborski palas - rezultati istraživanja i problem nove namjene", u: *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, sv. 39 (1): 95.

19) Miletić, D. (2001.) "O obnovi Medvedgrada (1979.-1999.) - kronika s komentarom", u: *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, sv. 44 (1): 136.

20) Miletić, D. (2002.) "Stari grad u Ribniku - nedovršeni projekt Bernardina Frankopana", u: *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, sv. 45 (1): 18.

21) Miletić, D. (2012.) *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske.

22) Miletić, D. (2013.) "Rasprava o strukturi i funkcijama dvorske kapele Sv. Trojstva u Brinju", u: *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda*, sv. 4: 15.

23) Mirnik, I. (1971.) "Castrum Medved - pregled topografskog stanja grada", u: *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, sv. 14-15 (1): 71.

24) Sardelić, M. *Džingis, Ogotaj, Kublaj*, Matica hrvatska. Preuzeto s: http://www.matica.hr/vijenac/343/dzingis-ogotaj-kublaj-6193/

25) Slukan-Altić, M. (2007.) "Razvoj i prostorna organizacija srednjovjekovne Kostajnice", u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 25: 1-23. Preuzeto s http://hrcak.srce.hr/18616

26) *Srednjovjekovno oružje* (2013.) Tea Gudek Šnajdar. Preuzeto s: http://www.medievalwall.com/hrvatski/onama/

27) *Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015.*, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Preuzeto s: http://www.min-

kulture.hr/userdocsimages/bastina/STRATEGIJA_BASTINE_VRH.pdf

28) Szabo, G. (2006.) *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb: Tehnička knjiga.

29) Šimunić Buršić, M. (2011.) *Recepcija gotičkog svoda u Hrvatskoj*, Zagreb: Hrvatski studiji.

30) Tomičić, A. (2014.) "Povijest medvedgradske utvrde", u: *Essehist*, sv. 6 (6): 37-47. Preuzeto s https://hrcak.srce.hr/184346 str. 39/

31) Valjato Fabris, M. (2011.) "Kapela sv. Trojstva u Brinju", u: *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, sv. 54 (1): 60.

32) Žmegač, A. (1992.) "Veliki Tabor - interpretacija arhitekture", u: *Radovi instituta za povijest umjetnosti*, sv. 16: 68.

33) Žmegač, A. (1997.) "Vlastelinski grad (burg)", u: A. Vujić (ur.) *Hrvatski leksikon*, Zagreb: Naklada Leksikon.

34) Žmegač, A. (2002.) "Grad (vlastelinski grad, zamak, burg)", u: A. Kovačec (ur.) *Hrvatska enciklopedija*, sv. IV, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

35) Žmegač, A. (2007.) O zagorskim vlastelinskim gradovima, u: Horjan, G. (ur.) Povijest, baština i kultura Krapinsko-zagorske županije, Krapina: Krapinsko-zagorska županija, str. 55-63.

36) Žmegač, A. (2008.) Feudalna profana arhitektura. Vlastelinski gradovi (burgovi), dvorci, kurije, u: Reberski, I. (ur.) Krapinsko-zagorska županija: sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomen-obilježja, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti; Školska knjiga, str. 81-86.

37) Žmegač, A (2010.) "Utvrde od srednjega vijeka do 19. stoljeća", u: M. Pelc (ur.) *Hrvatska umjetnost: Povijest i spomenici*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, str. 190.